

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

ОСТРОВСЬКА Анастасія Михайлівна

Застосування диференційного підходу в наданні соціальних гарантій для різних прошарків населення/ Applying differential approach in granting social guarantees for different segments of the population

спеціальність 232 – Соціальне забезпечення
магістерська програма – Соціальне забезпечення
Магістерська робота

Виконала студентка
групи СЗм-21
Островська А.М.

Науковий керівник:
д.пс.н., професор С.К. Шандрук

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А. В. Фурман**

ТЕРНОПІЛЬ -2018

РЕЗЮМЕ

Робота містить 124 сторінки, 115 – основного тексту, 4 рисунки, список використаних джерел із 90 найменувань.

Мета дослідження: дослідити існуючу систему надання соціальних гарантій для різних прошарків населення в Україні. **Об'єктом дослідження** є існуюча система надання соціальних гарантій. **Предмет дослідження** становить диференціальний підхід в системі надання соціальних гарантій для різних прошарків населення в Україні. Використано **методи:** наукових абстракцій і аналогій, аналіз та синтез, узагальнення, індукцію і дедукцію, порівняння, групування, спостереження.

Теоретичну основу формують фундаментальні положення світової соціально-економічної та соціально-правової наук, висновки, узагальнення й розробки сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених, а також провідних фахівців з питань забезпечення соціальних гарантій, які подані у монографічній, спеціальній та періодичній літературі, матеріалах наукових і науково-практичних конференцій. **Практичне значення** дослідження в тому, що обґрунтовані у роботі теоретичні положення, висновки і пропозиції, які розроблені на основі проведеного дослідження концептуальних засад, прагматики та проблематики забезпечення диференціації соціальних гарантій, поглиблюють теорію і практику, дають змогу визначити напрямки вдосконалення для досягнення соціальної безпеки нашої держави.

Ключові слова: *соціальні гарантії, соціальна безпека, диференціація суспільства, система вимірів життя громадян, допомога різним верствам населення.*

RESUME

The **work** contains 124 pages, 115 – main text, 4 figures, list of used sources of 90 titles.

The **purpose** of the study: to investigate the existing system of providing social guarantees for different layers of the population in Ukraine. The **object** of research is the existing system of providing social guarantees. **Subject** of research is a differential approach in the system of providing social guarantees for different layers of the population in Ukraine. **Methods** used: scientific abstractions and analogies, analysis and synthesis, generalization, induction and deduction, comparison, grouping, observation.

The **theoretical basis** is formed by the fundamental provisions of the world socio-economic and socio-legal sciences, conclusions, generalizations and developments of modern domestic and foreign scientists, as well as leading experts on the issues of ensuring social guarantees, which are presented in monographic, special and periodical literature, scientific and scientific materials-practical conferences. The **practical significance** of the research is that the theoretical positions, conclusions and suggestions, which are based on the research of conceptual foundations, pragmatics and problems of ensuring the differentiation of social guarantees, are substantiated in the work, deepen the theory and practice, allow us to determine the directions of perfection in order to achieve the social security of our state.

Key words: social guarantees, social security, differentiation of society, system of measuring the lives of citizens, assistance to different segments of the population.

АНОТАЦІЯ

Островська А.М. Застосування диференційного підходу в наданні соціальних гарантій для різних прошарків населення. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». – Тернопільський національний економічний університет. Юридичний факультет. – Тернопіль, 2018.

У магістерській роботі досліджується існуюча система надання соціальних гарантій для різних прошарків населення в Україні. Зокрема, виявлено роль диференціації суспільства в системі надання соціальних гарантій, критично оглянуто систему соціальних стандартів та гарантій у системі вимірів життя населення. А також всебічно досліджено систему соціальних гарантій та намічено пріоритетні напрямки змін та шляхи удосконалення в системі її надання різним категоріям населення.

SUMMARY

Ostrowska A. M. Application of a differential approach in providing social guarantees for different layers of the population. – Manuscript.

Study on obtaining an educational qualification level of a master's degree in the specialty 232 “Social security”. – Ternopil National Economic University. Faculty of Law. – Ternopil, 2018.

The master's thesis examines the existing system of providing social guarantees for various layers of the population in Ukraine. In particular, the role of differentiation of society in the system of providing social guarantees was revealed, the system of social standards and guarantees in the system of measuring population life was critically examined. The system of social guarantees is also thoroughly investigated and priority directions of changes and ways of improvement in the system of its provision to different categories of the population are outlined.

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

- 1.1. Соціальний захист населення як чинник регулювання диференціації суспільства
 - 1.2. Диференціація в системі соціально-правового забезпечення соціальних гарантій
 - 1.3. Ознаки та критерії диференційного підходу у сфері соціальних гарантій
- Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ГРОМАДЯНАМ РІЗНОГО МАЙНОВОГО СТАНУ ЯК УМОВА ДОБРОБУТУ ДЕРЖАВИ

- 2.1. Соціальні стандарти та гарантії у системі вимірів життя населення
 - 2.2. Сучасна система соціальних гарантій населенню в Україні
 - 2.3. Соціальні гарантії як система соціальної безпеки держави
- Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДЛЯ ЗМІН В СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

- 3.1. Допомога малозабезпеченим громадянам України у 2017 році
 - 3.2. Шляхи удосконалення системи соціальних гарантій різним категоріям населення в Україні
- Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1	
РОЛЬ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	
В СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ	
15	
1.1. Соціальний захист населення	
як чинник регулювання диференціації суспільства	15
1.2. Диференціація в системі соціально-правового забезпечення	
соціальних гарантій	22
1.3. Ознаки та критерії диференційного підходу	
у сфері соціальних гарантій	38
Висновки до розділу 1	47
РОЗДІЛ 2	
СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ГРОМАДЯНАМ РІЗНОГО	
МАЙНОВОГО СТАНУ ЯК УМОВА ДОБРОБУТУ ДЕРЖАВИ	
49	
2.1. Соціальні стандарти та гарантії у системі вимірів життя населення	49
2.2. Сучасна система соціальних гарантій населенню в Україні	56
2.3. Соціальні гарантії як система соціальної безпеки держави	69
Висновки до розділу 2	87
РОЗДІЛ 3	
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДЛЯ ЗМІН	
В СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ	
89	
3.1. Допомога малозабезпеченим громадянам України у 2017 році	89
3.2. Шляхи удосконалення системи соціальних гарантій	
різним категоріям населення в Україні	100
Висновки до розділу 3	111
ВИСНОВКИ	113
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	116

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Соціальні гарантії громадянам України – це невід’ємна детермінанта демократично-правової соціальної держави. Вона є інструментом вияву розподільчої функції державних фінансів і об’єктивно необхідним елементом системи забезпечення суспільного добробуту. Без соціальних гарантій та механізмів їхньої реалізації неможливо досягти суспільної стабільності, соціальної злагоди між різними прошарками населення та, зрештою, піднесення економіки й інтеграції у Європейський соціально-економічний простір. Розвиток системи соціальних гарантій свідчить про посилення їхньої соціальної орієнтації. Не дивлячись на значну увагу, яку приділяють дослідники питанням функціонування соціальних гарантій як складової системи забезпечення соціального захисту, певні аспекти цієї проблематики потребують подальших досліджень. За сучасних умов постала необхідність комплексного дослідження практики диференціального забезпечення соціальних гарантій та здійсненні оцінювання її впливу на досягнення системи соціального захисту і соціальної безпеки, що може постати передумовою для вдосконалення соціальної політики України.

Важливість та актуальність вказаних проблем, науково-теоретична цінність і практична значущість та корисність їхнього вирішення зумовили вибір теми цього магістерського дослідження.

Мета дослідження: дослідити існуючу систему надання соціальних гарантій для різних прошарків населення в Україні. Основні **завданнями дослідження:** а) виявити роль диференціації суспільства в системі надання соціальних гарантій; б) критично оглянути систему соціальних стандартів та гарантій у системі вимірів життя населення; в) всебічно дослідити систему соціальних гарантій різними прошарками населення нашої держави; г) намітити

пріоритетні напрямки змін та шляхи удосконалення в системі соціальних гарантій різним категоріям населення.

Об'єктом дослідження є існуюча система надання соціальних гарантій. **Предмет дослідження** становить диференціальний підхід в системі надання соціальних гарантій для різних прошарків населення в Україні.

Нами застосовані діалектичні й формально-логічні, системні та структурні **методи**, історичні підходи, що сприяло реалізації концептуальної єдності дослідження. При обґрунтуванні категорійно-поняттєвого апарату використано метод наукових абстракцій і аналогій, аналіз та синтез, узагальнення, індукцію і дедукцію, порівняння, групування, спостереження.

Теоретичну основу формують фундаментальні положення світової соціально-економічної та соціально-правової наук, висновки, узагальнення й розробки сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених, а також провідних фахівців з питань забезпечення соціальних гарантій, які подані у монографічній, спеціальній та періодичній літературі, матеріалах наукових і науково-практичних конференцій. **Практичне значення** дослідження в тому, що обґрунтовані у роботі теоретичні положення, висновки і пропозиції, які розроблені на основі проведеного дослідження концептуальних засад, прагматики та проблематики забезпечення диференціації соціальних гарантій, поглиблюють теорію і практику, дають змогу визначити напрямки вдосконалення для досягнення соціальної безпеки нашої держави.

Впровадження результатів роботи. Магістерське дослідження виконувалося у 2016-2017 роках на базі юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету. За результатами опубліковане наукове повідомлення у спецвипуску журналу «Психологія і суспільство» (0,2 друк арк.).

За структурою робота складається із трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку 90 використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 124 сторінки, основний текст становить 115 сторінок.

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

1.1. Соціальний захист населення як чинник регулювання диференціації суспільства

В сучасній Україні такі проблеми як розшарування суспільства за соціально-економічною ознакою і подальше розширення соціальної поляризації, необхідність соціального захисту малозабезпечених категорій громадян є вкрай актуальними. Частково це пов'язано з тим, що одностороння економічно детермінована система управління соціальними процесами привела до розривів в складному переплетенні економічних, політичних, соціо- та вітакультурних, духовно-етичних форм життєдіяльності суспільства. У зв'язку із цим виникла необхідність перегляду практики соціального регулювання на фоні цілісної, хоча й внутрішньо суперечливої, картини процесів трансформації структури суспільства, що відбуваються в даний час.

Трансформаційні процеси змінили колишню соціально-класову структуру українського суспільства. Змінилося також і кількісне співвідношення й роль робітників, службовців, інтелігенції, селян. Становище представників колишніх вищих прошарків (політичної і економічної еліти) склалося по-різному: деякі зберігають свої позиції, використовуючи наявні переваги і соціальні ресурси, інші ж їх втрачають. Серйозні зміни відбулися в середовищі представників колишніх середніх прошарків: професіоналів з вищою освітою, керівників середньої ланки, висококваліфікованих робітників, державних службовців. Значна частина їх

маргіналізувалася і певна кількість чітко рухається до вершини соціальної піраміди.

Особливої уваги заслуговують тенденції зміни за роки реформування соціально-економічних і політичних основ нашої держави представників незахищених верств суспільства. В даний час до них відносяться не тільки традиційно малозабезпечені категорії населення (пенсіонери, члени багатодітних і неповних сімей, інваліди), але й ті особи, котрі здатні працювати і працюють у виробничій і бюджетній сферах, сільському господарстві та ін.

Такі проблеми соціальної диференціації, як посилення соціальної поляризації, збільшення числа проживаючих в бідності, і на цьому фоні зниження рівня життя більшої частини населення після буремних доленосних подій 2014-15 років, викликають необхідність соціального регулювання диференціації суспільства. Одним із чинників цього регулювання є система соціального захисту населення, що поєднує у собі комплекс економічних, правових, організаційних і етико-нормативних заходів [4; 10; 14; 23; 27; 45].

Розвинені країни світу накопичили значний за історичними мірками досвід соціального регулювання [2]. Не дивлячись на збереження значної диференціації за доходами, рівнем освіти і стилем життя, воно на пряму пов'язано із рівнем розвитку соціальної сфери загалом, принципами соціальної справедливості, соціальними гарантіями і якістю соціального захисту населення зокрема. Перехідний стан економіки (розрив зв'язків із агресором – Росією, переорієнтація на країни Європи тощо) відкриває сприятливі можливості для того, аби використовувати найвдаліші і найбільш продуктивні рішення для подолання соціальних проблем. Але навіть в цьому випадку необхідно враховувати особливості розвитку нашої країни, історичні і економічні умови формування соціальної сфери, особливості психокультурного складу населення.

Важливим чинником регулювання відносин у сфері соціального захисту своїх громадян є участь держави. Не дивлячись на численність

суб'єктів соціального захисту, державні органи влади в зарубіжних країнах відіграють помітну роль у регулюванні соціально-економічних процесів, вживанні заходів із соціального захисту населення і його соціального забезпечення. Нині, при збереженні патерналістської системи вирішення соціальних проблем, поступово здійснюється децентралізація управління процесами в соціальній сфері [15; 39; 44; 55; 78; 87]. Все більшого значення на сучасному етапі в регулюванні соціальної диференціації набувають регіональні (область) і територіальні рівні державної влади (громада), які більше наближені до потреб і запитів громадян. Але при цьому також ставиться завдання із формування економічно активного типу громадянина, що розраховує головно на свої власні сили, для якого держава стає захисником економічних і соціальних прав.

Варто зазначити, що послідовне проведення соціально активної політики в Україні в останні роки дає можливість своєчасно вирішувати особливо гострі проблеми малозабезпечених категорій громадян. Проте розмитість меж бідності, її масштабність все більше актуалізують проблеми збереження соціальної стабільності працездатної частини населення [5; 14; 34; 39; 50; 65; 69; 89].

Своєчасне виявлення змін в потребах й інтересах населення, визначення ефективності соціальних заходів, сприяє розширенню меж соціальної допомоги, робить систему соціального захисту більш гнучкою. В той же час при такому підході виявляються конкретно необхідні потреби, а значить, знижується вірогідність «добродійності», при якій значні фінансові кошти витрачаються не за призначенням. Виявлення цих компонентів і їх аналіз в пропонованому дослідженні дозволить визначити ряд заходів щодо регулювання соціальної диференціації через систему соціального забезпечення населення нашої держави.

На всіх історичних етапах кращі уми людства намагалися не тільки пояснити існування нерівності серед людей, але й запропонувати свої шляхи і моделі ідеального державного пристрою. Цій проблемі присвячені праці

Платона і Аристотеля [3], роботи соціалістів-утопістів Т. Мора, А. Сен-Сімона, Ш. Фур'є, ідеї Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, а також Т. Мальтуса [46]. Особливий внесок у вивчення системи соціальної нерівності внесли К. Маркс, М. Вебер. Свої погляди на природу соціальної нерівності і вирішення проблем соціальної диференціації дали видатні західні соціологи і економісти Т. Маршалл, П. Таунсенд, Д. Мілль, М. Фрідман, Ф. Хайєк, Т. Парсонс [84]. Вітчизняні мислителі теж долучилися до вивчення цієї проблеми – М. Бердяєв, С. Франк, С. Булгаков, П. Сорокін. Після 1917 року, матеріали про відмінності в забезпеченості радянських людей, про диференціацію в рівні життя населення були доступні тільки вузькому колу фахівців і керівників високого рангу. Дослідження тенденцій розвитку соціальної структури радянського суспільства і особливостей соціальної диференціації з'являються тільки з другої половини 70-х років минулого століття, в роботах М. Аїтова, Ю. Арутюняна, Т. Заславської, Р. Рибкіної, О. Шкаратана, В. Радаєва.

Процеси соціально-економічного реформування радянського суспільства, початі в середині 80-х років ХХ століття, привели до трансформації його соціальної структури. Негативні наслідки становлення ринкових відносин привели до появи масової бідності, майнового і соціального розшарування, люмпенізації населення і актуалізували дослідження, присвячені різним аспектам соціальних проблем: трансформація соціальної структури суспільства (М. Аїтов, В. Радаєв, Т. Заславська); проблеми формування середнього класу суспільства (Р. Ривкіна, С. Голенкова, Е. Ігітханян); дослідження феномена бідності (В. Сичова, Л. Гордон, І. Голосенко, Т. Яригіна); актуальні проблеми соціальної політики і соціального регулювання (Ж. Тощенко, М. Лапін, В. Рутгайзер, Ф. Бородкін, Г. Силласте [74]); соціальний захист населення (А. Баланда [4-6], Н. Борецька [10], І. Буян [11], В. Горин [18-19], О. Макарова [45], Р. Яковлєв, Б. Ракитський, А. Шкира, О. Ромашов, В. Сокурєнко [77]).

Разом з тим, не дивлячись на масив публікацій і широту підходів до вирішення соціальних проблем, питання соціального регулювання диференціації суспільства багато в чому залишаються невирішеними. На наш погляд, вирішення цієї проблеми головно полягає в усуненні розширеного відтворювання бідності. Відправною точкою, в даному випадку, є вивчення основних потреб населення. Ця категорія мало досліджувалася вітчизняними соціологами і дотепер залишається мало застосовною в практичному рішенні соціальних проблем.

Методологічною основою дослідження є основні методи і принципи матеріалістичної діалектики, структурно-функціональний аналіз Т. Парсонса, елементи методології Парето-Лоренца-Джіні (економічний аналіз соціальної диференціації), теорія потреб А. Маслоу (класифікація потреб). При розгляді зарубіжного і вітчизняного досвіду соціального регулювання нами використовувався порівняльно-історичний метод.

Соціально-економічне становище більшості населення нашої держави вимагає постійної уваги до соціальних проблем. Реформування економіки змінило соціальну структуру суспільства й самі соціальні відносини. Особливу тривогу і турботу викликає стан тієї частини населення, котре знаходиться на межі бідності й убогості. Кризовий стан суспільства, зростання чисельності бідного населення, занижене споживання основних благ і послуг в основній частині громадян зробили однією з важливих проблему надання соціальних гарантій. Саме всебічний аналіз даної проблеми дає можливість її комплексного вирішення. Зокрема, соціологічний підхід інтегрує результати різних досліджень: філософських, соціально-економічних, соціально-психологічних, соціально-правових. На його основі можливим стає вироблення теоретичних основ соціального регулювання, правильне обґрунтування напрямів і заходів щодо соціального захисту і визначення відношення населення до політики, що проводиться державою в сфері соціального захисту.

Процеси соціальної диференціації і необхідність соціального захисту утворюють широкий спектр проблем, серед яких ми можемо виділити проблеми малозабезпеченість, бідність і убогість; адаптації різних категорій населення до змінних соціально-економічних умов; вироблення принципів і заходів щодо державного регулювання соціальної диференціації; оцінка схильності частини населення до самозабезпечення. Всі вони напряду пов'язані із соціально-економічними умовами, що визначають сучасний стан українського суспільства. Необхідні конкретні висновки і практичні рекомендації, пов'язані з проблемами соціальної захищеності в умовах трансформації українського суспільства, які виходять із всебічного дослідження і аналізу соціальних, економічних, правових і психологічних чинників.

Нині ми беремо участь в подіях, в процесі яких соціальні суб'єкти, що сформувалися в соціальних структурах минулого, покликані вибудовувати нові форми соціальної організації і соціальних відносин. Сучасна трансформація соціальної структури зумовила суперечливі процеси: виникнення нових форм власності (змішаної, приватної, акціонерної, кооперативної і ін.), з іншого – розшарування за величиною доходу, ступенями свободи, самореалізації. Якщо раніше основним диференціюючим критерієм поставало місце в структурі владних відносин, то зараз таким критерієм стає майнова нерівність. Соціальна структура сучасного українського суспільства характеризується крайньою соціальною нестійкістю, як на рівні процесів, соціальних груп, що відбуваються всередині і між ними, так і на рівні самоусвідомлення особистістю свого місця в системі соціальної ієрархії.

У результаті розшарування суспільних груп за рівнем доходів і споживання, ступенем задоволеності життям, роботою, якістю продуктів, проведенням свого дозвілля з'являються такі групи населення, які при своєму рівні доходу здатні задовольнити лише суто біологічні потреби. Економічна залежність цих людей, їх нездатність вплинути на систему соціальних

відмінностей, актуалізує проблеми стабільності стану індивідів в суспільстві, їх соціальний захист.

Соціальна політика держави є цілеспрямованими діями держави по розподілу і перерозподілу матеріальних благ і регулюванню суспільних відносин в соціальній сфері суспільства, здійснюваними на законодавчій і правовій основі. Соціальний захист ми розглядаємо як законодавче закріплене зобов'язання держави надавати всім верствам населення умови для підтримки їх життєдіяльності і добробуту не нижче за прийнятий мінімальний рівень по країні і згладжувати крайні прояви соціальної нерівності. Проте в сучасних фінансово-економічних умовах соціальний захист здійснюється у межах соціальної підтримки, яка визначається як адміністративні заходи по забезпеченню існування тих груп населення, які знаходяться в особливо складному матеріальному становищі і не здатні без зовнішньої підтримки його змінити [34; 63; 74].

Проведення адресної соціальної допомоги повинне бути доповнено заходами, що враховують індивідуальні особливості громадян. Аналіз соціальної захищеності на індивідуальному рівні показав, що приблизно п'ята частина економічно активного населення прагне до самозабезпечення, формуючи позитивне відношення до підприємництва, досягнення матеріального достатку, прояву своїх здібностей. Проте більшість населення не може повною мірою зреалізувати як свої базові потреби, так і свій особистісний потенціал. Загострюються багато проблем, що особливо торкаються основ життєзабезпечення громадян: стану природного і соціального довкілля, неадекватність захисту економічних інтересів, проблеми забезпечення житлом і особистої безпеки.

1.2. Диференціація в системі соціально-правового забезпечення соціальних гарантій

Єдність і диференціація соціально-правового регулювання суспільних відносин мають основоположне значення для всіх сфер української системи соціального забезпечення. Сьогодні можна визнати, що система нормативної дії на суспільні відносини заснована на всебічному використанні єдності і диференціації, що, формулюючи загальні правила поведінки, дозволила встановлювати особливості соціально-правового регулювання стосовно тих або інших життєвих обставин, соціальних груп, конкретних категорій і суб'єктів.

Слід зазначити, що у кожній галузі права разом із загальними використовуються спеціальні способи дії на відносини, що становлять її предмет, що зумовлене об'єктивною необхідністю урахування специфіки тих або інших суспільних явищ та їх соціальної значущості, особливостей суб'єктного складу відповідних суспільних відносин, а також ряду інших чинників, ігнорування яких не дозволить добитися ефективного правового регулювання системи соцзахисту. Особливо гостро це виявляється в соціально-забезпечувальних відносинах, що мають на меті гарантувати кожному реалізацію конституційного права на соціальні гарантії [14; 39; 78; 85].

Актуальність такого дослідження зумовлена значенням єдності і диференціації, що формує теоретичні основи правового напрямку соціального забезпечення і в сучасних умовах потребує осмислення із урахуванням різних чинників, а саме особливостей економічного розвитку України, складу і чисельності населення країни, структури законодавства про соціальне забезпечення, яке, маючи значний обсяг і розвиваючись швидко, але недостатньо послідовно, протягом минулих років неодноразово реформувалося, зазнавало численних змін і доповнень.

Правові категорії єдності і диференціації в праві соціального забезпечення вимагають дослідження з погляду виявлення їх співвідношення один з одним; зберігається необхідність уточнення дефініцій вказаних понять дослідження їх сутності, визначення меж диференціації і критеріїв системного підходу до підстав диференціації.

Задля підвищення ефективності правового регулювання соціального забезпечення очевидна необхідність наукового обґрунтування оптимального співвідношення єдності і диференціації, оскільки досягнення балансу між ними є обов'язковою умовою реалізації завдань із надання соціальних гарантій. На сучасному етапі досить актуальний пошук нових теоретичних підходів до обґрунтування єдності і диференціації не тільки як одного з прийомів, але й як принципу правового регулювання соціально-забезпечувальних відносин, оскільки в складних економічних умовах у законодавстві про соціальне забезпечення повинні максимально послідовно реалізуватися ідеї справедливості.

Поєднання єдності і диференціації було властиве соціальному забезпеченню і в радянський період історії, коли економічною гарантією соціальних прав людини слугували громадські фундації споживання. З переходом до ринкової економіки, конституційним визнанням різноманіття форм власності, включаючи приватну власність, змінився і механізм формування фінансових коштів, що акумулюються з метою виконання соціальних зобов'язань держави. Ці зобов'язання реалізуються в соціально-забезпечувальних відносинах, специфіка яких зумовлена їх економічним єством і виражається в розподільчому характері, спрямованості на вирівнювання доходів населення за допомогою перерозподілу частини ВВП (валового внутрішнього продукту).

Сьогодні актуалізувалася дискусія з проблем виявлення як зовнішніх, так і внутрішніх причин уповільнення темпів зростання вітчизняної економіки [39]. Представниками неоліберальної доктрини економічного розвитку країни висловлюється думка про те, що однією із таких причин є

високі витрати на соціальне забезпечення, які потребують скорочення й оптимізації. Даний підхід викликає серйозні заперечення, оскільки соціальні права людини є особливим елементом загальноновизнаної світовою спільнотою доктрини прав людини, утворюють її осереддя. Забезпечення реалізації соціальних прав сприяє консолідації суспільства і його єдності, укріплює довіру громадян до закону і дій держави, тим самим гарантуючи соціальну стабільність.

Насправді ж за сучасних умов, коли процес формування ринкової економіки все ще продовжується, супроводжуючись появою нових соціально-ризикових ситуацій, що вимагають від держави встановлення відповідних соціальних гарантій, зреалізації права на соціальне забезпечення, багато в чому залежить не тільки від достатності економічних ресурсів, але й від ефективності правового регулювання в даній сфері, зумовленій якістю власне соціально-правових норм, а також їх спрямованістю на реалізацію основних функцій держави – економічної, соціальної, захисної.

Кінцева мета правового регулювання соціально-забезпечувальних відносин – гарантувати кожній людині і її сім'ї достатній рівень життя. Її досягнення неможливе без урахування законодавцем інтересів як суспільства загалом, так і окремих груп населення, а також багатьох інших соціально значущих чинників (тривалості життя, даних про народжуваність і смертність, рівня бідності, показників здоров'я і т. ін.). Отже, вимога раціонального витрачання обмежених фінансових ресурсів, необхідних для досягнення вказаної мети, об'єктивно зумовлює важливість точного визначення майбутнього суб'єкта – одержувача соціального забезпечення і складу таких заходів. В одних випадках це веде до поглиблення процесу диференціації в правовому регулюванні соціально-забезпечувальних відносин, а в інших – необхідність відмови від нього, щоб уникнути надмірної диференціації. Це свідчить про те, що диференціація є типовим явищем для системи соціального забезпечення, і може розглядатися як основна сутнісна ознака даної галузі, у зв'язку з чим наука потребує

поглиблення теоретичного обґрунтування оптимального поєднання процесу диференціації в соціально-правовому регулюванні з тими загальними положеннями, які характеризують його єдність.

Відсутність кодифікуючого правового акту, що закріплює основоположні для галузі права соціального забезпечення загальні положення, негативно позначається на змісті чинного законодавства: нормативні правові акти не завжди мають системний характер і містять норми, не відповідні основоположним, керівним началам, які пронизують зміст даної галузі. Через це зростає необхідність забезпечити відповідність нормативних правових актів конституційному принципу рівності, а також іншим принципам, що гарантують право громадян на соціальні гарантії і соціальне забезпечення: принципу підтримки довіри громадян до закону і дій держави шляхом збереження стабільності правового регулювання; збереження і можливого підвищення раніше досягнутого рівня соціального забезпечення громадян з урахуванням специфіки їх правового, майнового положення, а також інших обставин. Перераховані галузеві принципи повинні знайти закріплення в соціально-забезпечувальному законодавстві, що сприятиме досягненню єдності правового регулювання у сфері соціального забезпечення.

Потребують наукового аналізу способи захисту громадян від різних соціальних ризиків, що склалися на сьогоднішній день. В даний час особливі способи компенсації соціальних ризиків передбачені відносно цілого ряду класичних суб'єктів права соціального забезпечення – ветеранів, осіб літнього віку, громадян, що мають дітей, інвалідів, внутрішніх переселенців із анексованого Криму і окупованої частини Донбасу та ін. В той же час коло таких суб'єктів збільшується. Сьогодні до їх числа віднесені також і особи, потерпілі від дії радіації; жертви політичних репресій; малоімущі й інші громадяни. Дана обставина свідчить про те, що коло суб'єктів права соціального забезпечення розширюється одночасно із розширенням переліку

самих підстав для диференціації, зумовлених виникненням нових соціальних ризиків, що з'явилися відносно недавно.

Актуальність дослідження питань диференціації в соціальному забезпеченні нерозривно пов'язана із значущістю такої проблеми міжгалузевого характеру, як наукове обґрунтування сутнісних ознак, що дозволяють відмежовувати диференціацію від дискримінації, що принципово важливе для сфери соціального забезпечення.

Наявність в соціальному законодавстві широкого переліку підстав для диференціації, що приводять до формування великого числа спеціальних суб'єктів, що мають право на отримання особливих видів соціального забезпечення (або зреалізовуючих право на загальні види соціального забезпечення, але на особливих умовах), робить неможливим детальне вивчення кожної з таких категорій громадян в рамках одного дослідження, у зв'язку з чим наша увага зосереджена перш за все на науковому аналізі і теоретичному осмисленні такого загального універсального критерію диференціації, як надання соціальних гарантій будь-якій людині – як члену суспільства, незалежно від її участі в суспільно корисній праці, або у зв'язку з її трудовою діяльністю. Одночасно з цим важливого значення набуває дослідження диференціації, власне особливості самої трудової діяльності громадян, що враховує специфіку умов праці, характер професійної діяльності. Диференціація, в основу якої закладений зв'язок людини з державою, є показовою і важливою, оскільки в цьому випадку зумовлюється і організаційно-правова форма соціального забезпечення, і фінансове джерело, за рахунок засобів якого надаватиметься соціальне забезпечення, його обсяги і види. При цьому самі критерії такої диференціації багато в чому мають загальний характер: як для тих осіб, які зреалізували своє право на працю за допомогою роботи за трудовим договором, так і для тих, хто був зайнятий проходженням державної служби.

У соціальному забезпеченні державних службовців (осіб, що проходять державну цивільну, військову і інші види служби) присутня розгорнена

диференціація правового регулювання, використовується поєднання загальних і спеціальних критеріїв диференціації. Система соціального забезпечення вказаних службовців поєднує соціальні надання, що формуються як в порядку державного соціального забезпечення, так і в порядку обов'язкового соціального страхування. При цьому аналізу потребує відносно відособлена система соціального забезпечення військовослужбовців і поліцейських, формування якої має тривалу історію, а особливості військово-службової діяльності такі, що її природа припускає використання максимально можливого числа диференціюючих критеріїв. Не менше актуальним, разом з тим, є дослідження проблем єдності і диференціації в правовому регулюванні соціального забезпечення не тільки тих, хто працював (служив), але й інших категорій громадян, які охоплені системою державного соціального забезпечення поза всяким зв'язком з їх трудовою діяльністю, наприклад, сімей з дітьми, осіб, потерпілих від дії радіації, малоїмущих громадян, жертв політичних репресій і ін.

Теоретичне осмислення концептуальних положень, точок зору, поглядів учених з даної проблематики, а також порівняльний соціально-правовий аналіз відповідних нормативних положень і практики їх вживання дають можливість найпродуктивнішого вивчення і наукової оцінки прояву диференціації в праві соціального забезпечення і соціальних гарантій.

Формування підстав для реалізації права різних прошарків населення України на соціальне забезпечення займає тривалий час. Здійснення цього права також відбувається впродовж ряду років, у зв'язку з чим в умовах зміни законодавства актуалізується проблема збереження прав громадян на різні види соціальних допомог і аналізу відповідних норм права в динаміці. За допомогою вивчення історії правової дії на певні групи суспільних відносин за допомогою вживання історичного і логічного методу можна виявити закономірності, властиві цій дії. Інші методи також мають велике значення, оскільки дають можливість виявити недоліки регулювання і сформулювати пропозиції по їх усуненню (метод моделювання), дозволяють

виявити загальні ознаки соціально-правових і інших механізмів захисту громадян від соціальних ризиків, а також врахувати і ті характерні риси, що відрізняють їх один від одного (абстрагування) і т. ін.

У практичному плані вивчення даної тематики припускає наявність однакових підстав і умов соціального забезпечення, встановлення загальних видів соціального забезпечення, що є основними і допомог, що надаються різним категоріям, в цілях їх захисту від соціально-ризикових ситуацій, що визнаються суспільством важливими за умов настання несприятливих наслідків; закріплення загальних правил визначення обсягу соціальних надань і системи мінімальних соціальних стандартів. Всі перераховані положення повинні закріплюватися в загальній частині права соціального забезпечення. Саму ж єдність в соціальному забезпеченні можна розглядати як законодавче закріплення основ соціально-правового регулювання відносин по соціальному забезпеченню громадян, включаючи загальний підхід до попередження і компенсації соціальних ризиків за допомогою надання громадянам загальних видів соціального забезпечення на однакових підставах і умовах, а також єдиних правил визначення їх розмірів (обсягу), але за не нижче прийняті в державі мінімальних соціальних стандартів. Вміст єдності може бути розкритий якнайповніші лише при вирішенні питання про кодифікування галузі. Відсутність в системі законодавства про соціальне забезпечення кодифікуючого нормативного акту, в якому закріплювалися б основоположні положення, що цементують єдність права соціального забезпечення, значно знижує ефективність дії норм даної галузі на суспільні відносини.

У структурі законодавства про соціальне забезпечення необхідне виділення загальних і спеціальних норм, що відображають єдність і диференціацію в правовому регулюванні. Виділення загальних положень покликане скріпляти єдність правове регулювання соціально-забезпечувальних відносин, гарантуючи тим самим розвиток спеціальних норм відповідно до єдиної концепції їх регламентації. Диференціація

правового регулювання суспільних відносин найбільш послідовно вивчена в таких галузях, як кримінальне право, кримінальний процес і трудове право. Узагальнюючи сформульовані в науці підходи до диференціації, можна виділити їх поєднуючі положення. Так, як суб'єкт диференціації розглядається держава, що зrealізовує свою нормотворчу функцію. Іншою загальною ознакою є те, що диференціація завжди здійснюється стосовно певних критеріїв. Ці положення виявляються і в праві соціального забезпечення. Проведений аналіз дозволив визначити диференціацію в системі соціального забезпечення як встановлення особливостей в соціально-правовому регулюванні соціально-забезпечувальних відносин, спрямованих на попередження і компенсацію соціальних ризиків, що розповсюджуються на окремі групи громадян, за допомогою закріплення інших, в порівнянні із загальними, підстав виникнення права на передбачені для всіх види соціального забезпечення або встановлення спеціальних видів соціальних гарантій. При цьому встановлення в сфері соціального забезпечення норм загальної дії, що розповсюджуються на всі без виключення особи, одночасно припускає і диференціацію, зумовлену їх спрямованістю на захист від специфічних соціальних ризиків, до яких схильні різні групи громадян. Таким чином, надання навіть загальних видів соціального забезпечення (пенсій, допомог, медичної допомоги і т. ін.) супроводжується закріпленням можливості встановлення відмінностей, зумовлених специфікою фактів, що породжують відповідні відносини, і соціально-правовим станом суб'єктів – одержувачів названих видів забезпечення. В цілому ж диференціацію можна вважати основною галузевою сутнісною ознакою соціального забезпечення і системи надання соціальних гарантій.

Економічні можливості держави підлягають урахуванню при встановленні системи соціального забезпечення, і відзначимо, що такий підхід відображений в ряді рішень. Категорія «організаційно-правова форма соціального забезпечення» є найбільш узагальненим виразом єдності і диференціацією соціально-правового регулювання в праві соціального

забезпечення. До числа критеріїв, з урахуванням яких організаційно-правові форми соціального забезпечення відокремилися один від одного, відноситься і джерело фінансування соціально-забезпечувальних заходів, що, у свою чергу, зумовлює, яким суб'єктом надаватимуться громадянину відповідні види соціального забезпечення і соціальних гарантій.

Звертаючись до фінансових джерел системи соціального забезпечення, слід зазначити, що найважливішими з них є бюджети. При цьому вибір фінансового джерела зумовлюється категорією забезпечуваних осіб. Множинність джерел фінансування соціально-забезпечувальних заходів зумовлена і віднесенням даних відносин до предмету сумісного ведення України і її суб'єктів, що викликає питання про принципи розмежування їх повноважень. Крім раніше виділених в науці принципів необхідності урахування особливостей нашої держави, а також консолідації фінансових можливостей, її суб'єктів і територіальних громад, задля забезпечення належного функціонування системи соціального забезпечення населення можна говорити про принцип відповідальності суб'єкта держави України за соціальне благополуччя осіб, що працюють і проживаючих на її території, а також принцип урахування підстав виникнення зобов'язань держави у сфері соціального забезпечення населення. Представляється, що ці принципи повинні знайти віддзеркалення в законодавстві, як і самі повноваження держави і її суб'єктів в сфері соціального забезпечення, оскільки нинішня форма законодавчого встановлення таких повноважень (в нормах різних законодавчих актів) не повною мірою забезпечує ефективне правове регулювання. Виправданим буде включення відповідних положень в кодифікуючий акт. Ефективність єдності і диференціації в системі соціального забезпечення характеризується повнотою захисту громадян від соціальних ризиків, її адекватністю потребам громадян і суспільства стосовно тієї або іншої соціально-ризикової ситуації.

Досягнення максимальної ефективності вимагає балансу загальних і спеціальних норм, тобто встановлення меж диференціації соціально-

правового регулювання, при визначенні яких враховується комплекс властивостей, які характерні диференціюючим чинникам. По-перше, значимим є той факт, чи надається соціальне забезпечення будь-якій людині – як члену суспільства, незалежно від її участі в суспільно корисній праці, або соціальне забезпечення зумовлене трудовою діяльністю особи. По-друге, важливий характер нужденності в отриманні соціального забезпечення, зумовлений ситуацією соціального ризику (непрацездатність, малозабезпеченість, безробіття), в якій опинився громадянин. По-третє, повинна братися до уваги суть дії тієї або іншої обставини на організм людини і умови її життя (клімат, екологічна обстановка, пошкодження здоров'я і його важкість і т. ін.). По-четверте, підлягає урахуванню трудовий внесок громадянина. Кількість диференціюючих норм повинна сприяти цілям якнайповнішого подолання специфічних соціальних ризиків і враховувати фінансові можливості держави.

Задля оцінки ефективності єдності і диференціації соціально-правового регулювання в системі соціального забезпечення, ученими виділено три напрямки їх дії на суспільні відносини, що становлять його предметну сутність [34; 40; 44; 69; 78]. У рамках першого напрямку здійснюється встановлення видів соціального забезпечення, формування підстав і умов, за наявності яких у громадян з'являється право на їх отримання. Другий напрямок пов'язаний із регламентацією процедурних відносин, а третій – із розвитком теорії соціального забезпечення, у тому числі формуванням системи галузі і її понятійного апарату. Так, до числа загальних положень, потребуючих законодавчого закріплення, можуть бути віднесені цілі і завдання галузі; норми, що закріплюють право на соціальне забезпечення за кожною людиною як членом суспільства, і спеціальне право на соціальне забезпечення в порядку обов'язкового соціального страхування і державного соціального забезпечення; загальновизнані мінімальні стандарти соціального забезпечення; основні принципи регулювання соціально-забезпечувальних відносин; розмежування повноважень між органами державної влади і

територіальними громадами із регулювання суспільних відносин у сфері соціального забезпечення; система законодавства про соціальне забезпечення і положення про дію нормативних правових актів в часі, в просторі і колі зацікавлених осіб; норми про види соціального забезпечення і підстави їх надання, норми про терміни; державні гарантії зrealізації конституційного права громадян на соціальні гарантії і соціальне забезпечення, включаючи процедуру його реалізації і способи його захисту. Сукупність названих положень сформує структуру загальної частини галузі, яка повинна знайти своє закріплення в кодифікуючому акті у вигляді загальних положень, що забезпечують її єдність.

Направлені на забезпечення диференціації регулювання соціально-забезпечувальних відносин норми спеціального законодавства повинні входити в особливу частину галузі. Структура особливої частини галузі права соціального забезпечення, виступаючи основою спеціального законодавства, повинна відображати диференціацію в системі соціального забезпечення і закріпити критерії диференціації; визначити коло, мають право на загальні види соціального забезпечення з урахуванням інших осіб, ніж інші громадяни, підстав і умов їх надання, або на спеціальні види соціального забезпечення; регламентувати співвідношення загальних і спеціальних видів з урахуванням організаційно-правових форм соціального забезпечення, в рамках яких вони надаються.

Ми можемо запропонувати дві моделі побудови її системи. Перша модель ґрунтується на включенні до складу особливої частини галузі інститутів, що охоплюють соціальне забезпечення окремих категорій громадян: осіб, що підлягають обов'язковому соціальному страхуванню, державних інвалідів, ветеранів, громадян, потерпілих від радіаційних дій, і жертв політичних репресій, жителів районів з дискомфортними умовами та внутрішніх переселенців, малоімущих і т. ін., службовців, безробітних. Друга модель могла б містити елементи особливої частини права соціального

забезпечення, відповідні організаційно-правовим формам соціального забезпечення.

Нами проаналізовані погляди учених на характеристику сучасних особливостей методу системи соціального забезпечення, що є в науці, на підставі чого резюмовано, що в числі його найпоширеніших ознак одні учені називають наявність імперативно-диспозитивного регулювання, тоді як інші вказують на імперативне регулювання, що виключає можливість встановлення прав і обов'язків суб'єктів виникаючих відносин за допомогою висновку договорів (тобто на основі угоди). Слід проаналізувати елементи, що характеризують специфіку галузевого методу і пов'язані з регулятивними відносинами. Першим з елементів методу є правове положення суб'єктів, до числа яких відносяться громадяни, що зреалізують право на соціальне забезпечення, а також органи державної влади або уповноважені ними організації, що здійснюють його надання. Положення другої групи суб'єктів у відносинах із соціального забезпечення населення не відрізняється значною специфікою, їх діяльність повною мірою присвячена забезпеченню реалізації прав громадян на ті або інші види допомог. Обов'язки громадян розрізняються залежно від організаційно-правової форми соціального забезпечення і його конкретного вигляду. В системі обов'язкового соціального страхування у застрахованої особи є не тільки загальне для всіх відносин по соціальному забезпеченню право вимагати надання соціальних гарантій, але й інші права, що забезпечують його ефективну реалізацію. В рамках інших організаційно-правових форм соціального забезпечення таких можливостей менше. Разом з тим, вони передбачені: при наданні державної соціальної допомоги у вигляді набору соціальних послуг у громадянина є право обрати вид забезпечення.

Таким чином, поєднання єдності і диференціації як способу регулювання соціально-забезпечувальних відносин знаходить свій прояв в поєднанні права кожного громадянина за наявності підстав вимагати встановлення того або іншого виду соціального забезпечення і

кореспондуючого обов'язку компетентного органу його надати, що є виразом єдності. Разом з тим, умови і обсяг соціальних благ, що надаються, приречені цілим рядом юридично значущих обставин (організаційно-правовою формою соціального забезпечення, специфікою соціального ризику, особливостями суб'єкта забезпечення і ін.), що об'єктивно зумовлює необхідність диференційованої правової дії на регульовані відносини, зміст яких формується на основі поєднання загальних і спеціальних норм, прийнятих як на федеральному, так і регіональному рівнях

Другим елементом методу правового регулювання є юридичні факти, віднесені до числа підстав для здійснення соціального забезпечення. Їх настання формує виникнення у громадянина права на отримання соціальних надань. Так, відносини по обов'язковому соціальному страхуванню виникають з моменту реєстрації як застрахована особа: частіше всього – це момент його вступу до трудових правовідносин як працівник. Страховий же випадок, виступаючий в обов'язковому соціальному страхуванні як підстава для надання особі забезпечення, і є тією соціально-ризиковою ситуацією, яка передуює безпосередній реалізації права на соціальне забезпечення.

До життєвих обставин, що спричиняють виникнення прав громадянина в державному соціальному забезпеченні, відносять різні юридичні факти, котрі вказують на особливості правового статусу особи. Зокрема, громадянин може признаватися безробітним або потерпілим унаслідок дії радіації; вступати у державно-службові відносини. Отримання такого статусу відбувається у встановленому законом порядку і означає формування особливого правового зв'язку між громадянином і державою. Саме вона виступає як підстава надання йому різних видів забезпечення. В рамках державної соціальної допомоги однією із підстав виникнення соціально-забезпечувальних відносин признається малозабезпеченість, а в системі соціального обслуговування – визнання потребуючим в послугах унаслідок перерахованих в законі обставин.

Третій елемент методу правового регулювання соціально забезпечувальних відносин – це специфіка формування прав і обов'язків їх суб'єктів. В праві соціального забезпечення в цій сфері послідовно реалізується єдність регулювання, властива всім організаційно-правовим формам і що виражається в тому, що основним способом встановлення прав і обов'язків громадян і держави в особі його органів або спеціально уповноважених організацій є їх закріплення в законі або іншому нормативному правовому акті. Останнім часом обговорюється можливість розширення договірного регулювання в праві соціального забезпечення, проте такий підхід обґрунтовано не знаходить широкої підтримки в науці.

Четвертий елемент методу правового регулювання – прийоми захисту суб'єктивних прав і забезпечення виконання юридичних обов'язків. Це припускає закріплення для суб'єктів соціально-забезпечувальних відносин заходів юридичної відповідальності, а також гарантій реалізації і способів захисту наданих їм прав.

У праві соціального забезпечення відносно громадян використовуються санкції, тоді як суб'єкти, зобов'язані надати особі той або інший вид соціального забезпечення, в певних законом випадках можуть притягуватися до кримінальної або адміністративної відповідальності. Всі громадяни мають право звернутися до суду за захистом права на соціальне забезпечення, якщо вважають, що воно було порушено. Разом з тим, одержувачі заходів соціального забезпечення користуються і іншими способами захисту. Певною специфікою в цьому значенні характеризується обов'язкове соціальне страхування. Так, законодавством про обов'язкове медичне страхування передбачена можливість проведення експертизи якості медичної допомоги. В системі страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань застраховані можуть брати участь в розслідуванні страхового випадку і т. ін. Існують особливості захисту прав громадян у відносинах по соціальному обслуговуванню населення. В цілому ж представляється доцільним закріплення в законодавстві загальних і

спеціальних способів захисту права громадян на соціальне забезпечення, застосованих для всіх організаційно-правових форм соціального забезпечення або встановлених для однієї з них. Це дозволило б упорядкувати підходи до дозволу даного питання, розробити способи захисту, розширити вживання найефективніших з них і якнайповніше врахувати специфіку кожної форми соціального забезпечення.

Ряд праць присвячені дослідженню сутності принципу єдності і диференціації правового регулювання відносин у сфері соціального забезпечення, який в науці, як правило, відносять до числа галузевих [24; 39; 57; 78]. Можна констатувати, що змістом даного принципу охоплюється ідея необхідності законодавчого закріплення підстав і умов соціального забезпечення, що враховують різноманіття життєвих обставин, що визнаються за державу соціально значущими, що дозволяє гарантувати якнайповніший захист громадян від різних соціальних ризиків. Відмова від використання даного принципу виключила б можливість досягнення основних цілей соціального забезпечення – гарантування кожному громадянину і його сім'ї задовільних умов життя і попередження ризику бідності. Досягши названої мети законодавство повинне враховувати особливості соціально-ризикових ситуацій, а також специфіку соціально-правового статусу осіб, котрі потребують захисту, з тим щоб регулювання найбільшою мірою відповідало цілям соціального забезпечення громадян.

Одночасно слід підкреслити, що склад галузевих принципів системи соціального забезпечення повинен бути визначений законодавчо, що дозволить не тільки розкрити їх зміст, гарантуючи розвиток законодавства відповідно до суті таких принципів, але й встановить зв'язки між ними, упорядкувавши правове регулювання у сфері соціального забезпечення громадян.

Принцип єдності і диференціації соціально-правового регулювання відносин у сфері соціального забезпечення пов'язаний з іншими значущими принципами галузі, а також загальноправовими принципами і принципами

інших галузей і сфер соціального і правового забезпечення громадян. У першу чергу, це принцип рівності, завдяки якій і сформувався принцип єдності і диференціації регулювання відносин у сфері соціального забезпечення. Одночасно аналізуються відмінності диференціації від дискримінації в праві. Можна висновувати про те, що дискримінація, яка традиційно розуміється як обмеження особи в правах або позбавлення її права в результаті певних суб'єктивних причин, відрізняється від диференціації правового регулювання, яка є правовим явищем, що має на меті встановлення особливостей правової дії на суспільні відносини для досягнення соціально значущого результату. При цьому доводиться, що наявність в законодавстві про соціальне забезпечення норм права, що не відповідають принципу рівності, зумовлена потребами в усуненні недоліками правотворчості, а не дискримінацією як такою. Інший підхід не узгоджується з конституційними принципами правової держави і з презумпцією сумлінності законодавця.

Необхідно всебічно дослідити принцип встановлення рівня соціальних гарантій різним прошаркам населення, що гарантує гідне життя людини, в змісті якої виразно виявляються єдність і диференціація соціально-правового регулювання. Єдність виражається в прагненні держави гарантувати громадянам певний рівень соціальних допомог, а також у встановленні загальних соціальних стандартів, тоді як диференціація здійснюється, перш за все, за допомогою використання різних правил визначення величини видів соціального забезпечення в тому випадку, якщо проводиться соціальне забезпечення кожного як члена суспільства або особи, що брала участь в суспільно корисній праці. Так, соціально-забезпечувальні виплати можуть бути співмірними із заробітком або встановлюватися у фіксованому розмірі.

Іншим не менше важливим принципом соціального забезпечення, тісно пов'язаним з принципом єдності і диференціації соціально-правового регулювання, є принцип різноманіття підстав і видів соціальних гарантій. В найзагальнішому вигляді прояв єдності правового регулювання в даному

випадку полягає в тому, що при виникненні тих або інших підстав всі громадяни мають право на отримання відповідних видів соціального забезпечення в рамках різних організаційно-правових форм соціального забезпечення. Проте тут знайшла віддзеркалення і диференціація соціально-правового регулювання. По-перше, крім тих підстав надання соціального забезпечення, які є загальними для всіх громадян, існують і спеціальні. По-друге, розрізняються види соціального забезпечення, що надаються різним категоріям громадян за наявності для цієї однієї і тієї ж підстави. Так, у разі настання інвалідності особа, що працює за трудовим договором, отримує право на отримання страхової пенсії. Військовослужбовцю буде призначена пенсія по інвалідності по державному пенсійному забезпеченню. Якщо інвалідність наступила унаслідок військової травми, особі надаються і спеціальні виплати.

1.3. Ознаки та критерії диференційного підходу у сфері соціальних гарантій

Значним числом диференціюючих чинників в системі соціального забезпечення є факти-стани (наприклад, працездатність, вагітність, вік, мешкання на тій або іншій території, наявність певного правового статусу – військовослужбовця, ветерана, чорнобильця, учасника АТО), а також соціально-юридичні факти, що відносяться до числа подій, які мають важливе, першорядне значення для виникнення правовідносин по соціальному забезпеченню. Разом з тим не всякий факт визнається критерієм диференціації соціально-правового регулювання суспільних відносин. Адже для цього вони повинні відповідати двом ознакам. Перша ознака – кожна підстава диференціації правового регулювання потребує обґрунтування (є обґрунтованою), оскільки виділення будь-якого диференціюючого критерію спричиняє значні правові наслідки. У сфері соціального забезпечення це

означає формування для окремої групи осіб системи прав на ті або інші види соціального забезпечення, зорієнтовані на подолання ситуації соціального ризику. Обґрунтованість виділення підстави диференціації визначається його значенням для реалізації соціального ризику. Вона виявляється в об'єктивній необхідності надання громадянам, щодо яких достовірно встановлений юридичний факт, визнаний як диференціюючий критерій, особливих заходів захисту. Важлива також і можливість чітко відмежувати ці критерії один від одного на основі законодавства, у тому числі з урахуванням наслідків, які наступають для громадян за наявності юридичних фактів, що визнаються як диференціюючі критерії [70].

Друга ознака – юридичний факт, виступаючий як критерій диференціації правового регулювання соціально-забезпечувальних відносин, із змістовної точки зору є варіативним. Це означає, що його настання – з урахуванням конкретних життєвих обставин – може призводити до різних наслідків, що породжують необхідність надання різних заходів соціального забезпечення. Наприклад, непрацездатність пов'язана не тільки з станом здоров'я, але й із віком особи, що припускає закріплення різних заходів соціального забезпечення.

Сказане дозволяє розглядати як критерій диференціації соціально-правового регулювання відносин із соціального забезпечення, котрий володіє необхідними властивостями юридичний факт, з яким зв'язується встановлення для певної категорії громадян законодавчих переваг в цілях гарантування якнайповнішої реалізації конституційного права на соціальне забезпечення.

Виділяють внутрішньосистемні (ті, що визначають, чи надається соціальне забезпечення громадянину як члену суспільства або як застрахованій особі), внутрішньовидові (на основі яких закріплюються особливості надання тих або інших видів соціального забезпечення) і суб'єктні (що відносяться до конкретних суб'єктів, які потребують підвищеного захисту) критеріїв диференціації. Крім того, можна розвинути і

інші класифікації критеріїв диференціації в праві соціального забезпечення, що ґрунтуються як на самій природі таких критеріїв (пов'язані з особливостями правового статусу особи, з трудовою і іншою суспільно корисною діяльністю громадян, урахування трудового внеску і заслуг перед батьківщиною і т. ін.), так і на їх якісних характеристиках (об'єктивні і суб'єктивні, загальні і спеціальні, основні і додаткові).

Враховуючи природу критеріїв диференціації, їх можна розбити на декілька груп. Перша з них містить критерії, що стосуються особливостей соціально-правового статусу і стану здоров'я особи (стать, непрацездатність). Друга поєднує підстави диференціації, пов'язані з трудовою або іншою суспільно корисною діяльністю громадянина. Третя група направлена на конкретизацію його трудового внеску. Завдяки підставам диференціації, складовими четвертої групи у сфері соціального забезпечення здійснюється урахування заслуг перед батьківщиною. П'ята група характеризує специфіку території, на якій проживає або працює особа. Особливе значення має і шоста група підстав, що охоплюють сімейний стан, тобто наявність сім'ї, дітей, інших непрацездатних утриманців тощо. Сьома група критеріїв диференціації пов'язана із відшкодуванням шкоди, заподіяної життю і здоров'ю громадянина. Восьма група враховує майнове становище особи.

Тут доречно звернутися до важливої теоретичної проблеми здійснення диференціації в праві соціального забезпечення і надання соціальних гарантій. В інших галузях для цього, як правило, використовуються два основні способи. Перший – встановлення відмінностей шляхом уведення для певної категорії громадян додаткових гарантій і переваг, тоді як другий спосіб зв'язаний з використанням обмежень.

Застосування перерахованих вище критеріїв у ряді випадків припускає і можливість подальшої диференціації. Форма реалізації права на працю традиційно розглядається як критерій диференціації соціально-правового регулювання відносин із надання соціальних гарантій. Проходження державної служби як одна з таких форм зумовлює значну специфіку

соціальних допомог, передбачених для службовців. Такий підхід приречений правовою природою державної служби, в систему якої входять державна цивільна служба, військова служба і державна служба інших видів.

На прикладі диференціюючих чинників, встановлених для військовослужбовців, нами проаналізовані критерії диференціації соціально-правового регулювання соціального забезпечення державних службовців і запропонована їх класифікація на об'єктивні (пов'язані з організацією військово-службової діяльності, а також виконанням обов'язків військової служби) і суб'єктивні (характеризують як особу військовослужбовця, так і його кваліфікаційні якості), загальні і спеціальні (виділяються залежно від їх універсальності в регулюванні відносин по соціальному забезпеченню населення), основні і додаткові (виділяються, зокрема, з урахуванням поширеності їх використання в законодавстві). Якнайменшим числом специфічних для державно-службової діяльності диференціюючих критеріїв відрізняється соціальне забезпечення державних цивільних службовців, які включені в систему обов'язкового соціального страхування разом з особами, що працюють за трудовим договором. Представляється, що диференціюючі чинники потребують систематизації і узагальнення з подальшим закріпленням в законодавстві, що не тільки зробить диференціацію в праві соціального забезпечення більш впорядкованою, але і дозволить регламентувати її, виключивши необгрунтовану, надмірну диференціацію.

З урахуванням того, що особливості професійної діяльності в науці права соціального забезпечення традиційно визнаються критерієм диференціації (це багато в чому кореспондує концепції, встановленої в основу регулювання трудових відносин), значну увагу надано моделям соціально-правового регулювання сфери соцзабезпечення громадян, зайнятих особливими видами професійної діяльності. Таких моделей можна виділити три. Перша зорієнтована на формування відособлених систем захисту громадян від професійних ризиків на підставі положень спеціальних нормативних правових актів (військовослужбовці, співробітники

правоохоронних органів, особи, зайняті на роботах з хімічною зброєю тощо). Друга припускає встановлення для тієї або іншої категорії осіб спеціальних норм в межах правових актів загального характеру і використовується в системі обов'язкового пенсійного страхування. Третя є поєднанням двох названих моделей і характерна, зокрема, для соціального забезпечення державних цивільних службовців, які, будучи застрахованими в системі обов'язкового соціального страхування, мають право і на отримання пенсії за вислугу років по державному соціальному забезпеченню, а також працівників організацій вугільної промисловості і членів екіпажів повітряних суден цивільної авіації тощо.

Вид соціального забезпечення – це надання в грошовій або натуральній формі, а також у формі послуг або пільг, здійснюване за рахунок засобів обов'язкового соціального страхування або засобів державного бюджету з урахуванням різних соціально значущих обставин (тривалість стажу, тяжкість пошкодження здоров'я і ін.) у встановленому законодавством розмірі (об'ємі), що підвищується у зв'язку з необхідністю захисту від інфляції, і призначене для захисту громадян від соціального ризику і компенсації його наслідків. В запропонованому визначенні сформульовані основні аспекти єдності соціально-правового регулювання, що враховуються при встановленні різних видів забезпечення. Їх диференціація здійснюється з урахуванням таких ознак, як: 1) підстава надання, 2) мета надання, 3) розмір (обсяг) забезпечення і наявність можливості його підвищення або збільшення (за допомогою встановлення до виду соціального забезпечення яких-небудь виплат), 4) правила захисту від інфляції, 5) підстава відмови в наданні. Поняття виду соціального забезпечення, а також ознаки, на основі яких види соціального забезпечення можуть бути відмежовані один від одного, потребують законодавчого закріплення і повинні визнаватися елементом загальної частини права соціального забезпечення [87].

Всі перераховані ознаки універсальні і дозволяють відмежувати один від одного види забезпечення, які передбачені для різних категорій громадян.

Це можна проілюструвати на прикладі соціального забезпечення військовослужбовців, яке є частиною державного соціального забезпечення і включає медичну допомогу і санаторно-курортне лікування; матеріальне забезпечення у зв'язку з втратою працездатності (втратою годувальника членами сімей військовослужбовців); додаткове матеріальне забезпечення у зв'язку з необхідністю компенсації окремих витрат (наприклад, у зв'язку з народженням дітей); соціальне забезпечення осіб, звільнених з військової служби. Їм відповідають різні види соціального забезпечення як загального, так і спеціального характеру: пенсії, допомоги, компенсації, пільги і т. ін.

Організація надання військовослужбовцям (прирівняним до них особам) медичної допомоги відрізняється значною специфікою, що виражається у: 1) виключенні їх з системи обов'язкового медичного страхування, а також з системи страхування на випадок тимчасової непрацездатності, 2) наданні ним медичної допомоги в спеціальних (відомчих) медичних організаціях, 3) матеріальному забезпеченні названих осіб в період непрацездатності не за допомогою відповідних допомог, а за допомогою грошового постачання під час знаходження на лікуванні і у відпустці по хворобі, 4) закріпленні особливостей лікарського забезпечення, 5) встановленні особливих правил звільнення від виконання службових обов'язків, 6) особливому порядку фінансування медичної допомоги [59].

Разом з тим, взаємозв'язок між відносинами по наданню медичної допомоги військовослужбовцям (співробітникам правоохоронних органів) та іншим громадянам в рамках державного соціального забезпечення і обов'язкового медичного страхування зберігається. Вона виявляється у встановленні прав пацієнта, визначенні гарантованого обсягу медичної допомоги, що надається безкоштовно, і т. ін. В даному випадку єдність правового регулювання значною мірою забезпечується законодавством про охорону здоров'я громадян і про обов'язкове медичне страхування, причому даний вид страхування признається пріоритетною формою організації надання медичної допомоги населенню, зважаючи на те що в рамках

державного соціального забезпечення медичну допомогу одержує лише декілька категорій громадян, включаючи військовослужбовців і співробітників органів внутрішніх справ, відносно яких діють спеціальні норми.

Державне пенсійне забезпечення – приклад одного з основних і найстабільніших елементів соціальних гарантій, а саме пенсійне забезпечення осіб, що проходили військову службу, і членів їх сімей, в якому диференціація правового регулювання виражена достатньо яскраво, що виявляється навіть в регламентуючих дані відносини законодавчих актах: пенсійне забезпечення військовослужбовців, що проходили службу по призову і за контрактом, регулюється різними законами. Отже, найважливішим критерієм диференціації пенсійного забезпечення військовослужбовців виступає підстава виникнення службових відносин. Не дивлячись на це, в пенсіонуванні вказаних категорій військовослужбовців є і значна спільність, яка виявляється в підставах і умовах пенсійного забезпечення по інвалідності і з моменту втрати годувальника. Зокрема, пенсія по інвалідності призначається громадянам, що стали інвалідами в період проходження ними військової служби або не пізніше за три місяці після звільнення із служби або у разі настання інвалідності пізніше за цей термін, але унаслідок поранення, контузію, каліцтво або захворювання, які одержані в період проходження військової служби. При цьому аналіз відповідних норм дозволив зробити висновок про необхідність збільшення вказаного терміну.

Характеристика єдності і диференціації в соціально-правовому регулюванні пенсійних правовідносин вимагає порівняльного аналізу пенсійного забезпечення осіб, що проходили військову службу, і інших категорій громадян. Військовослужбовці і співробітники органів внутрішніх справ забезпечуються пенсіями по нормах одного закону, тоді як пенсія за вислугу років для цивільних службовців фактично зберегла правову природу доплати до страхової пенсії через старість або по інвалідності, зважаючи на

що зіставлення умов пенсійного забезпечення за вислугу років цивільних службовців і військовослужбовців свідчить про істотні відмінності між ними. Що стосується порівняльної характеристики пенсій по інвалідності і з нагоди втрати годувальника, то для державних цивільних службовців і членів їх сімей в системі державного пенсійного забезпечення вони не передбачені.

Розмежування страхових пенсій і пенсій по державному пенсійному забезпеченню для військовослужбовців можна провести з урахуванням багатьох чинників, до числа яких відносяться як підстави пенсійного забезпечення, так і умови призначення пенсій, правила визначення розмірів пенсійних виплат. Разом з тим не менше важливим буде аналіз єдності, що є в правовому регулюванні цих відносин. Причому воно може бути встановлено на основі аналізу і характеристики тих же самих, тільки що названих чинників, що можна зробити на прикладі забезпечення громадян пенсіями за вислугу років і страховими пенсіями через старість. В обох випадках основною задачею виплати пенсій є надання особі коштів для існування у зв'язку з втратою працездатності з урахуванням тієї, що здійснювалася ним у минулому, трудової діяльності (в широкому значенні цього поняття). При визначенні розміру пенсії тим або іншим чином враховуються не тільки колишні доходи громадянина, але і соціально значущі обставини, що мають місце у момент призначення і виплати пенсії (інвалідність, похилий вік, наявність утриманців). Як страхові пенсії, так і пенсії по державному пенсійному забезпеченню збільшуються в розмірі за наявності у громадянина особливих заслуг перед вітчизною (герой АТО, Майдану тощо).

Представляється, що в процесі вдосконалення законодавства про пенсійне забезпечення необхідно уточнити понятійний апарат, що використовується в законодавстві про пенсійне забезпечення, розробивши легальні визначення понять «надбавка до пенсії», «підвищення пенсії», «перегляд пенсій» і ін. Слід також виробити загальні принципи пенсійного забезпечення державних службовців (принцип уніфікації видів пенсій,

передбачених для державних службовців і членів їх сімей; принцип співвіднесення підстав і умов пенсійного забезпечення за вислугу років; принцип уніфікації правил числення грошового постачання (середньомісячного заробітку) для цілей пенсійного забезпечення службовців).

Варто розглянути закріплені в законодавстві заходи соціального забезпечення військовослужбовців у разі втрати працездатності. Подібні види соціального забезпечення передбачаються і для інших категорій державних службовців, перш за все співробітників правоохоронних органів. Вони зорієнтовані на компенсацію професійного ризику, який у військовослужбовців пов'язаний з підвищеною небезпекою спричинення шкоди життя або здоров'ю.

У законодавстві означена система гарантій, передбачених для військовослужбовців у разі спричинення шкоди їх здоров'ю у зв'язку з виконанням обов'язків військової служби, включаючи: а) обов'язкове державне страхування життя і здоров'я, б) спеціальне пенсійне забезпечення і в) систему заходів соціального захисту, що охоплюють одноразову допомогу; заходи, передбачені відповідними законами. Пенсійне забезпечення є основним елементом соціального забезпечення різних категорій громадян і має загальний характер. Таким чином, компенсація засобами права соціального забезпечення шкоди, заподіяної життю і здоров'ю, характеризується наступними особливостями. По-перше, обсяг шкоди не встановлюється в індивідуальному порядку, а визначається загальним способом. По-друге, компенсація шкоди здійснюється державою, тому її не можна розглядати тільки як результат вживання заходів юридичної відповідальності, зважаючи на те що держава виступає як публічний орган, що виражає загальні інтереси, і як розпорядник бюджету, створеного і витрачається в загальних інтересах. По-третє, вона не припускає розмежування форм відшкодування матеріальної і моральної шкоди. По-

четверте, компенсація заподіяної шкоди проводиться на початках солідарності, що характеризує особливості її економічного механізму.

Висновки до розділу 1

Слід констатувати, що ухвалення рішень з надання соціальних гарантій на загальнодержавному рівні стримується браком бюджетних засобів, який обмежує проведення активної соціальної політики. Одним з головних недоліків існуючої системи підтримки є недосконалість нормативно-правової бази, регулюючої відносини у сфері соціального захисту. Окрім цього існує комплекс методичних питань, серед яких найістотнішими є відсутність методології розрахунків показників доходів, взаємозв'язок показників критеріїв бідності. Недоробка методичних і правових питань на загальнодержавному рівні утрудняє виконання заходів щодо соціальної підтримки на низьких рівнях.

Аналіз досвіду регулювання соціальної диференціації на регіональному рівні підтверджує, що для адекватного вирішення проблем соціальної нерівності і бідності необхідне встановлення норм цивільного суспільства, коли соціально-економічне функціонування держави направлено на задоволення запитів людей, при відповідному дотриманні їх основних прав і свобод. Специфіка регулювання соціальної диференціації полягає в реалізації адресної соціальної підтримки населення, направленої на цільовий захист соціально уразливих категорій населення. В цілому з реалізації заходів щодо адресної соціальної підтримки населення ми можемо констатувати позитивні результати цього етапу.

Зокрема, в складних умовах реформування економіки створена певна нормативно-правова база для вирішення насущних соціальних проблем, регулююча надання соціальної підтримки соціально уразливим верствам населення і визначаюча принципи надання цієї допомоги; визначені критерії

нужденності і категорії населення, які отримують соціальну допомогу, в загальному вигляді, представлені громадянами, чий дохід нижче за встановлений прожитковий мінімум; здійснюються різні заходи і форми соціальної підтримки, що враховують конкретні потреби потребуючих громадян і представлені заходами соціального забезпечення, соціальної допомоги і соціального обслуговування; поступово формується адекватна ринковим умовам модель соціального обслуговування, що надає як платні так і безкоштовні форми соціальних послуг; спостерігається розширення повноважень надання соціальної допомоги на низових рівнях.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ГРОМАДЯНАМ РІЗНОГО МАЙНОВОГО СТАНУ ЯК УМОВА ДОБРОБУТУ ДЕРЖАВИ

2.1. Соціальні стандарти та гарантії у системі вимірів життя населення

У контексті євроінтеграційної стратегії України особливої важливості нині набуває завдання цілеспрямованого забезпечення рівня та якості життєвих стандартів, адекватних стандартам Євросоюзу, подальше формування в Україні середнього класу, що гарантує стабільність та демократизацію суспільства. Вирішення цих завдань пов'язане із досягненням Україною стабільного економічного розвитку, збільшенням темпів зростання ВВП, підвищенням конкурентоспроможності економіки, утвердженням нашої країни як високотехнологічної держави.

Застосування системи соціальних стандартів на практиці дозволяє регулювати рівень життя населення, запобігати небезпечній його поляризації за доходами, скорочувати бідність та повноцінно відтворювати робочу силу.

Цю проблему досліджували Д. Богиня, І. Бондар, В. Брич, О. Грішнова, Л. Денісова [22], Т. Кір'ян, А. Колот, В. Костриця, В. Латік, Е. Лібанова [44], М. Папієв [63], О. Савенко, М. Шаповал [86], П. Шевчук [87], В. Щербіна, В. Яцканич та ін. Однак, незважаючи на значну кількість публікацій з різних аспектів соціального захисту населення, серед вчених досі не досягнуто єдності у визначенні категорійного статусу соціальних гарантій, організаційно-фінансових джерел, форм та механізму їх реалізації в умовах трансформації економічної системи.

Актуальність проблеми формування та реалізації ефективної системи соціальних гарантій різним верствам населення, її теоретична та практична

значущість, високий ступінь дискусійності, необхідність осмислення та використання вітчизняної і закордонної теоретичної спадщини й практичного досвіду в цій сфері зумовили вибір теми дослідження.

Слід зазначити, що проблема взаємозв'язку економічних та соціальних процесів, необхідності спільного вирішення соціальних проблем та задоволення потреб кожної окремої людини розглядалася у суспільстві фактично з часів його зародження. Поняття «соціально-економічних гарантій» у сучасному розумінні виникло у Німеччині під впливом моделі соціального ринкового господарства В. Ойкена та цілісної концепції соціальної ринкової економіки А. Мюллера-Армака, А. Рюстова, В. Репке та Л. Ерхарда. Вони вважали, що для досягнення соціального вирівнювання необхідно забезпечити справедливість можливостей та життя гідне людини. Одним із регулюючих принципів, на думку В. Ойкена, за допомогою яких державні інститути можуть впливати на підсумки й умови господарських процесів, є соціальна політика, спрямована на забезпечення мінімальних соціальних гарантій (мінімальної заробітної плати, регулювання робочого часу, регламентація праці жінок та дітей).

Важливе значення серед дослідників теорії мінімальних соціальних гарантій мав С. Раунтрі. Він є автором моделі «абсолютної» бідності, в рамках якої розробив критерії визначення рівня бідності, що базуються на харчових потребах та мінімальному доході, потрібному для придбання основних товарів. На цій основі він говорить про «межу бідності».

В Україні теорія мінімальних соціально-економічних гарантій хоч і мала певний розвиток, проте він є недостатнім, враховуючи вимоги часу. Перш за все важливо розглянути змістовну сутність економічної категорії «соціальні гарантії». Поняття «гарантія» походить від французького «garantie» (від *garantir* – забезпечення, запорука), «соціальна» – від латинського «socialis» – суспільний [81]. Згідно із Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», який набрав чинності з 07.11.2000 р. «Державні соціальні стандарти – встановлені

законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій; державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму» [див. 5].

Доцільно з точки зору понятійної визначеності розрізнити поняття «соціально-економічні гарантії», «мінімальні соціальні гарантії» та «мінімальні соціально-економічні гарантії». В контексті аналізу потрібно визначити різницю між двома останніми поняттями: 1) мінімальні соціальні гарантії можуть включати такі гарантії, як, наприклад, мінімальний рівень освіти, мінімальний термін відпочинку для працюючого населення, мінімальний вік виходу на пенсію для різних категорій громадян; 2) мінімальні соціально-економічні гарантії є поняттям вужчим, ніж попереднє, і включають лише мінімально гарантований державою рівень доходу для різних соціальних груп.

Класифікацію соціальних гарантій доцільно, з огляду на поставлену проблему, розглядати у їх системному взаємозв'язку з категоріями: «пільги», «безоплатні послуги», «компенсації» та «привілеї», що схематично може бути представлено наступним чином на *рис. 2.1*.

Взагалі, право громадян на достатній життєвий рівень закріплене ст. 46 Конституції України: «Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом».

Прожитковий мінімум (ПМ) – це вартісна величина, яка достатня для забезпечення нормального функціонування організму людини та збереження її здоров'я і складається з набору продуктів харчування, а також мінімального Набору непродовольчих товарів та мінімального набору

послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [4].

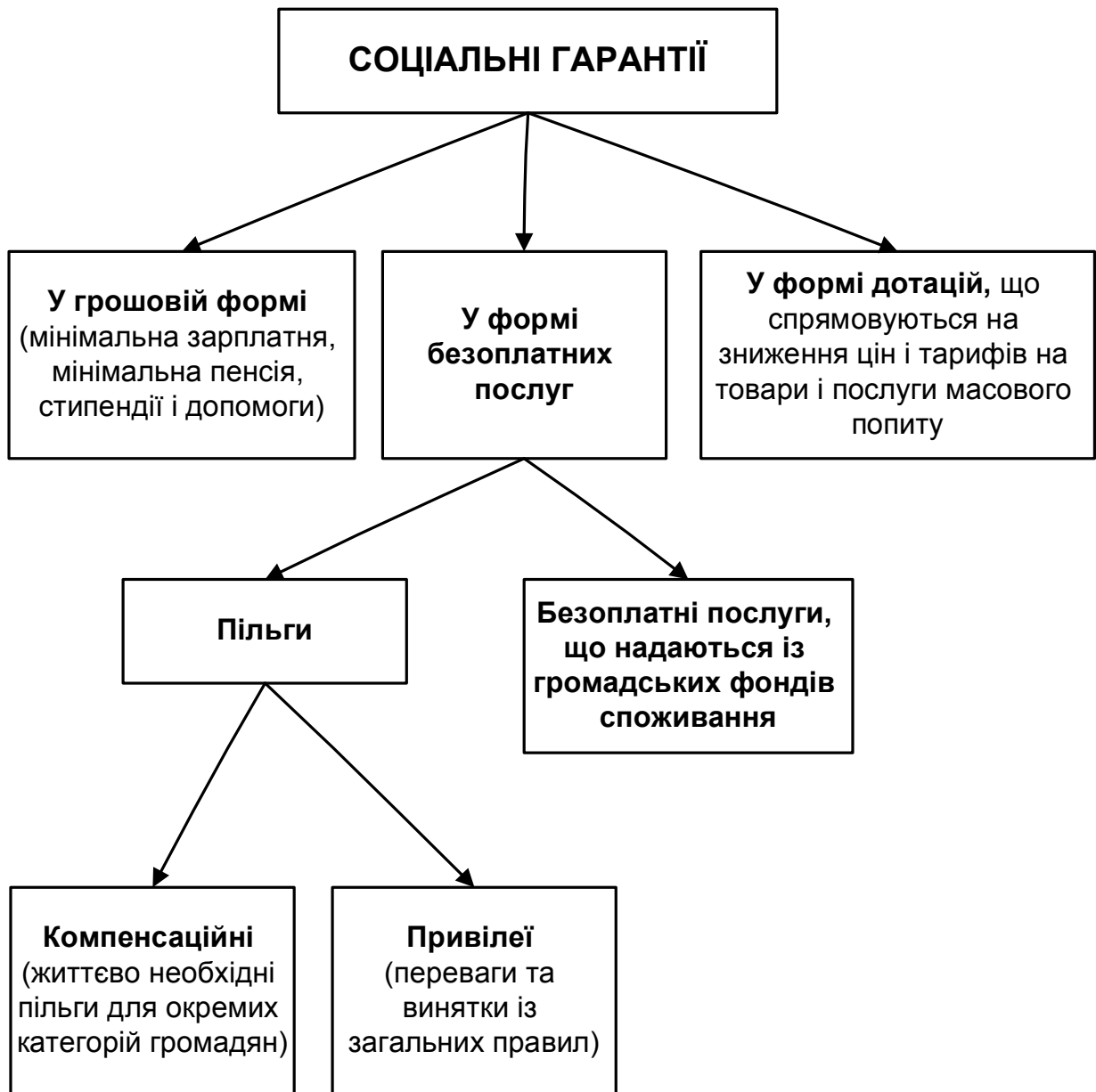

Рис. 2.1. Класифікація соціальних гарантій.

Відповідно до ряду Законів України соціального спрямування, прожитковий мінімум є основним соціальним стандартом, який застосовується для загальної оцінки рівня життя населення в Україні, є основою для реалізації та розроблення окремих державних соціальних програм. Важливість прожиткового мінімуму пов'язана також з тим, що за

допомогою цього стандарту встановлюється кількість бідного населення, у якого доходи менші за величину прожиткового мінімуму. Тому в багатьох країнах уряди змушені розраховувати цей показник і встановлювати працюючому населенню мінімальну заробітну плату, не нижчу за цей показник.

Схема використання прожиткового мінімуму для розрахунків соціальних показників наведена на *рис. 2.2*.

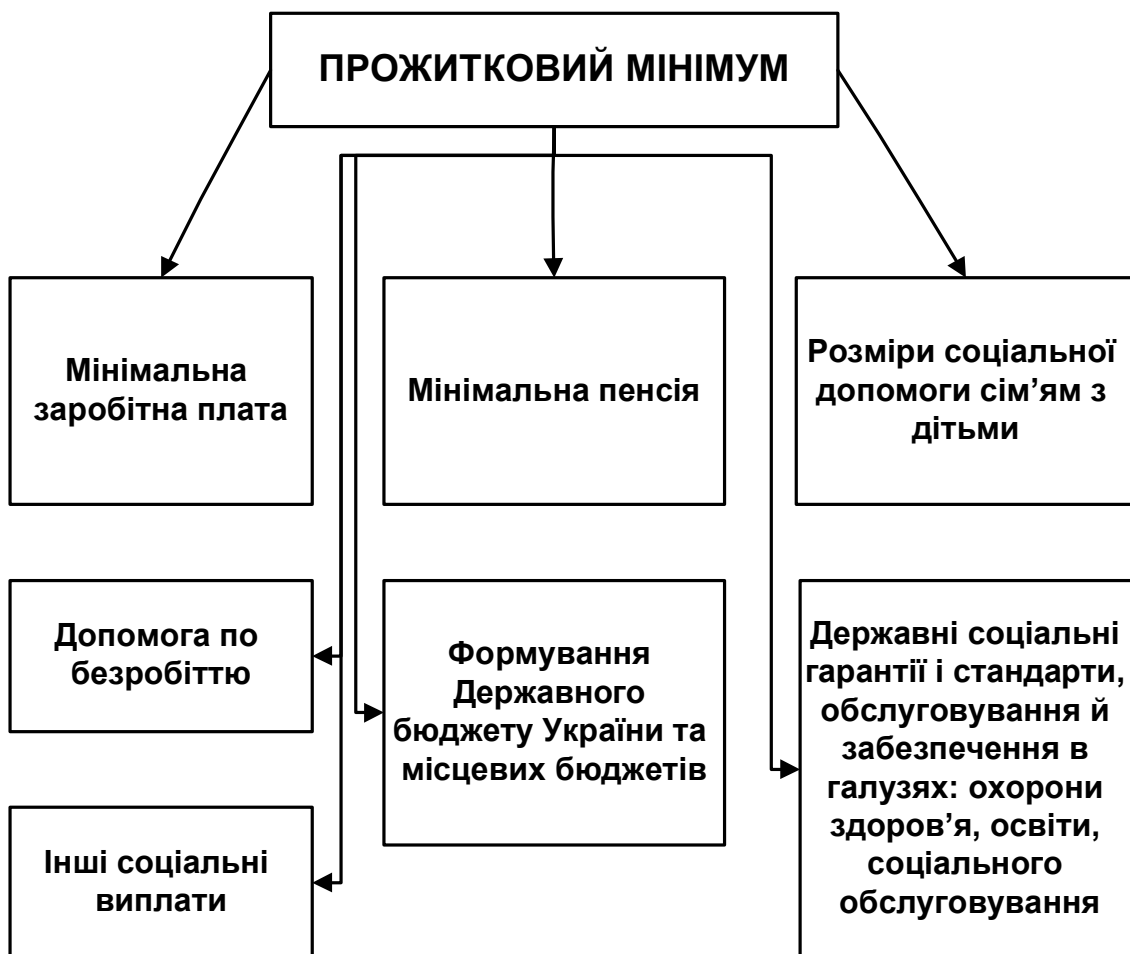

Рис. 2.2. Використання прожиткового мінімуму для розрахунків соціальних показників.

Згідно з міжнародним правом, держава, встановлюючи мінімальні розміри оплати праці, а також пенсії за віком, стипендії, соціальні допомоги та інші компенсаційні виплати, має орієнтуватися на величину прожиткового

мінімуму. Розміри державних соціальних гарантій у 2017 році, що визначаються залежно від прожиткового мінімуму, встановлюються відповідними законами, цим Законом та нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України (див. п. 3.1).

Звернемо увагу на значні коливання темпів зростання індексу споживчих цін (ІСЦ) та прожиткового мінімуму [80, с. 43]. Перевищення темпів зростання ІСЦ над ПМ в умовах подолання наслідків фінансової кризи негативно впливає на рівень життя малозабезпечених верств населення. Сутнісно знижується основний соціальний стандарт, тому необхідно передбачити його індексацію до рівня ІСЦ. В перспективі вартісну величину ПМ слід коригувати так, щоб темпи зростання цього стандарту випереджали ІСЦ на декілька відсоткових пунктів, але ніколи не були меншими. Як наслідок, розмір прожиткового мінімуму має, по-перше, враховувати зміни у структурі споживання, по-друге, випереджати зростання цін та інфляцію і поступово збільшуватись.

Ще однією соціальною гарантією є розмір мінімальної заробітної плати (МЗП). Варто нагадати, що відповідно до міжнародних вимог розмір мінімальної зарплати має встановлюватись на рівні 2-2,5 прожиткових мінімуми. Тому нинішня заробітна плата більшості працівників бюджетної сфери, сільського господарства, рибальства, мисливства знецінює працю найманих працівників цих галузей і не виконує ні відтворювальної, ні регулюючої, ні стимулюючої функції. Працівників інших галузей можна віднести до середньозабезпечених, оскільки розміри нарахованої середньомісячної зарплати більше двох, але менше семи прожиткових мінімумів. Однак цей інтервал надто великий, адже зарплати працівники авіаційного транспорту та фінансової сфери наближаються до межі високого достатку (майже 6 прожиткових мінімумів).

Нині підприємства самостійно регулюють рівень оплати праці, за винятком розміру МЗП. При цьому на більшості з них нормування праці перебуває на примітивному рівні, оскільки ліквідовані або скорочені служби

з нормування, а відповідальність за нормування праці несуть роботодавці, які іноді встановлюють надто високі норми. Для збільшення своїх прибутків підприємці під приводом економічної кризи звільняють працівників, а ті самі обсяги робіт виконує менша чисельність найманих працівників. Як наслідок – підвищується навантаження на працівників, знижуються можливості відтворювальної функції зарплати.

Доречно зауважити, що порівняно з економічно розвиненими країнами Євросоюзу розмір МЗП в Україні у десятки разів менший. Зокрема, у 2016 році він був у 53 рази меншим, ніж у Люксембурзі, в 49 – Великій Британії, 48 – Бельгії, 18 – Естонії, в 4 рази меншим, ніж у Болгарії, де найменший розмір МЗП з-поміж усіх країн Євросоюзу [75, с. 139].

Порівняльний аналіз динаміки заробітної плати та соціальних гарантій в Україні протягом 2012–2016 рр. показав, що незважаючи на те, що середньомісячна зарплата зросла в 4,8 рази, а МЗП – у 4 рази, прожитковий мінімум для працездатних осіб збільшився в 1,8 разу, а відношення середньомісячної зарплати до прожиткового мінімуму – у 2,6 рази, питома вага МЗП у прожитковому мінімумі збільшилася у 2,2 рази й досягла 90,4%, допомога по безробіттю – 85,4% прожиткового мінімуму, однак індекс Кейтца знизився з 40,5% до 33,5%, або на 7 в. п. [10, с. 46].

Через недосконалу методологію визначення прожиткового мінімуму мінімальна зарплата не стала дієвим інструментом регулювання оплати, праці найманих працівників. Малий розмір МЗП в Україні не відповідає вимогам Європейської соціальної хартії. Тому для більшості найманих працівників заробітна плата не виконує ні відтворювальної, ні стимулюючої, ні регулюючої функцій

Отже, за умов фінансово-економічної кризи необхідно спрямувати зусилля на зупинення подальшого зниження рівня життя населення та утримання його на базовому рівні, формування у населення впевненості у майбутньому. Першочерговими є такі заходи: а) подолання інфляції і збереження стабільної національної грошової одиниці – гривні; б) перехід до

жорсткішої бюджетної політики; в) встановлення мораторію на надання нових пільг для населення; г) заморожування існуючого рівня соціальних витрат; д) збереження купівельної спроможності всіх соціальних пільг, а також рівня заробітної плати і пенсій, що вимагає коригування величини заробітної плати і пенсій на рівень інфляції; є) наближення рівнів соціальних гарантій до світових мінімальних стандартів тощо.

2.2. Сучасна система соціальних гарантій населенню в Україні

Державні соціальні стандарти і нормативи формуються, встановлюються і затверджуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Особливістю соціального захисту є його адресна спрямованість, тобто соціальна допомога повинна надаватися тим громадянам, які її потребують і у визначених обсягах

У ринковій соціально-орієнтованій моделі економіки зростає роль соціальної функції держави. Уряд і держава несуть відповідальність за надання громадянам соціального захисту і забезпечення рівного доступу до задоволення основних потреб. Рівень бідності може розглядатися як суттєвий показник дієвості політики соціального захисту.

Соціальне забезпечення є комбінацією програми пенсійних заощаджень, програми страхування та програми перерозподілу Національного доходу.

Соціальний захист – це комплекс законодавче закріплених соціальних норм, що гарантує держава окремим верствам населення, а також за певних економічних умов всім членам суспільства (під час зростання інфляції, спаду виробництва, економічної кризи, безробіття та інше).

Форми і методи соціального захисту населення повинні забезпечити задоволення життєво необхідних потреб кожного громадянина на рівні не нижче прожиткового мінімуму.

Прожитковий мінімум – це вартісна оцінка мінімуму життєвих засобів, необхідних для підтримки життєдіяльності та відновлення робочої сили працівника. Прожитковий мінімум є законодавче визначеним базовим державним соціальним стандартом, на основі якого встановлюються соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я, освіти тощо.

Державні соціальні стандарти і нормативи формуються, встановлюються і затверджуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Особливістю соціального захисту є його адресна спрямованість, тобто соціальна допомога повинна надаватися тим громадянам, які її потребують і у визначених обсягах. Соціальне-економічні гарантії – це метод забезпечення з боку держави задоволення різноманітних потреб громадян на рівні соціально визначених норм та нормативів (рис. 2.3).

Нормативи споживання – розміри споживання в натуральному виразі продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких послуг за певний проміжок часу (за день, місяць, рік).

Нормативи забезпечення – визначена кількість предметів довгострокового використання, яка є в особистому споживанні населення, а також забезпечення певної території мережею закладів освіти, охорони здоров'я, побутового, транспортного обслуговування тощо. Нормативи доходу – розмір особистого доходу громадян або сім'ї, який гарантує їм задоволення потреб на рівні нормативів споживання і забезпечення. Нормативи раціонального споживання – рівень споживання товарів та послуг поточного та довгострокового користування, що гарантує оптимальне задоволення потреб. Нормативи мінімального споживання – соціальне прийнятий рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг визначений за нормами соціальних або фізіологічних потреб.

Рис. 2.3. Класифікація соціальних нормативів.

Статистичні нормативи – нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення або окремих соціальних груп.

Державні нормативи у сфері житлово-комунального господарства включають:

граничну норму оплати послуг з утримання житла, житлово-комунальних послуг залежно від одержуваного доходу;

показники якості надання комунальних послуг.

До державних соціальних нормативів у сфері транспортного обслуговування та зв'язку належать:

норми забезпечення транспортом загального користування;

показники якості транспортного обслуговування;

норми забезпеченості населення послугами зв'язку.

Державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я включають;

перелік та обсяг гарантованої медичної допомоги громадян;

показники якості надання медичної допомоги;

нормативи пільгового забезпечення окремих категорій населення лікарськими засобами та іншими спеціальними засобами;

нормативи забезпечення харчуванням у державних і комунальних закладах охорони здоров'я тощо.

До державних соціальних нормативів у сфері освіти належать:

перелік та обсяг послуг, що надаються державними та комунальними закладами дошкільної, загально-середньої, професійно-технічної та вищої освіти;

нормативи граничної наповнюваності класів, груп;

нормативи співвідношення учнів, студентів і педагогічних працівників;

нормативи матеріального забезпечення навчальних закладів тощо.

Основні напрями здійснення соціальних гарантій:

1. Держава повинна гарантувати кожному зайнятому у процесі виробництва:

нормальний рівень добробуту через мінімальний рівень заробітної плати та її індексацію;

помірні податки;

невтручання у підприємницьку діяльність.

2. Держава повинна гарантувати задоволення пріоритетних потреб громадян та суспільства, які вона не може повністю довірити кожному громадянину самотійно:

здобуття загальної освіти;

виховання дітей і підлітків;

підготовка кадрів;

організація охорони здоров'я і розвитку фізичної культури тощо.

3. Держава повинна сприяти підвищенню доходів окремих верств населення, які не можуть забезпечити життєвий рівень для себе і своєї сім'ї на рівні мінімальних соціальних стандартів незалежно від їх участі в процесі виробництва у таких формах:

- пенсії;
- різні види допомоги;
- стипендії;
- грошові виплати та їхня індексація;
- пільги в оподаткуванні.

Держава законодавче гарантує задоволення пріоритетних потреб за рахунок бюджету в мінімально достатніх розмірах у формі безоплатних послуг.

Органи місцевого самоврядування при розробці та реалізації місцевих соціально-економічних програм можуть передбачати додаткові соціальні гарантії за рахунок місцевих бюджетів.

Розробка та виконання Державного та місцевих бюджетів здійснюється на основі пріоритетності фінансування соціальних гарантій та соціальної сфери. Державна цільова підтримка місцевого самоврядування здійснюється з метою вирівнювання можливостей окремих територіальних громад щодо забезпечення надання соціальних гарантій на законодавче визначеному рівні.

Загальна сума благ і послуг, які споживає населення за відповідний період, складає фонд споживання. Необґрунтоване збільшення коштів, які направляються на соціальний захист населення, у загальному обсязі фонду споживання потребує додаткового вилучення коштів з фонду оплати праці, що в кінцевому підсумку лише розширює масштаби перерозподілу, зменшує стимулюючу роль заробітної плати і не збільшує обсягу сукупного споживання.

Джерелами фінансування соціальних гарантій виступають:

- 1) державний бюджет;
- 2) кошти місцевих бюджетів;

3) страхові фонди:

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;

Фонд загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття;

Фонд страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

Фонд медичного страхування (за рахунок страхових внесків підприємств і громадян, а також благодійних внесків громадян і підприємств, кредитів банків та інших джерел, не заборонених законодавством України);

Державні та недержавні Пенсійні фонди.

Держава повинна гарантувати всім громадянам мінімум соціальних послуг і матеріальних благ через такі механізми:

1. Визначення розмірів мінімальних соціальних гарантій:

мінімальної заробітної плати;

пенсій за віком;

стипендій тощо.

2. Здійснення превентивних соціальних заходів у зв'язку з ціновою лібералізацією:

адресного вибіркового надання соціальної допомоги;

здійснення компенсаційних виплат незахищеним верствам

населення тощо.

3. Захист купівельної спроможності малозабезпечених громадян через щомісячний перегляд:

середньодушового сукупного доходу, що дає право на допомогу;

цільової грошової допомоги відповідно до зміни індексу

споживчих цін.

Головною метою соціальної політики в Україні на сучасному етапі є призупинення спаду життєвого рівня населення та зменшення тягаря кризи для найменш захищених верств населення (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Система соціальних гарантій в Україні.

Пенсійне забезпечення має такі основні форми:

- трудова пенсія за віком;
- соціальна пенсія.

Щомісячна пенсія за віком, яка призначається державою у рамках солідарної системи пенсійного забезпечення, є сумою двох складових; соціальної та трудової пенсії.

Соціальна пенсія призначається для забезпечення певного (мінімального на сьогодні) рівня життя, її величина є однаковою для кожного пенсіонера.

Розмір трудової пенсії має визначатися минулим трудовим внеском пенсіонера у розвиток економіки країни протягом його суспільного трудового життя і бути пропорційним величині цього внеску.

Передбачено поступове розмежування джерел виплат пенсій, призначених за різними пенсійними програмами:

для трудових пенсій – страхові збори (внески) до Пенсійного фонду;

для державних пенсій військовослужбовцям, державним службовцям, ветеранам війни, жителям гірських населених пунктів – кошти Державного бюджету;

для соціальних пенсій – кошти Державного та місцевих бюджетів;

для пенсій громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи – кошти Фонду Чорнобиля;

для виплати пенсій за період до настання пенсійного віку відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» – кошти Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;

добровільні та обов’язкові збори (внески) юридичних і фізичних осіб до недержавних пенсійних фондів (у випадках, передбачених законодавством) – доходи цих фондів використовуються для виплати пенсій у межах накопичувальної системи загальнообов’язкового державного та недержавного пенсійного страхування.

В основу існуючої в країні системи пенсійного забезпечення покладено принцип солідарності поколінь, коли частина доходу нинішніх працівників витрачається на виплату пенсій нинішнім пенсіонерам, причому припускається, що й у майбутньому, коли сьогоднішні громадяни працездатного віку стануть пенсіонерами, їх утримуватимуть наступні покоління працюючих.

Сьогодні в Україні відбувається перехід від однорівневої солідарної моделі пенсійного забезпечення до змішаної трирівневої системи пенсійного забезпечення:

Перший рівень – державна страхова пенсійна система, заснована на принципах солідарної взаємодопомоги і самовідповідальності працівників за власний стан пенсійного забезпечення. Вона ґрунтується на збереженні певних страхових пенсійних внесків.

Другий рівень – обов’язкова накопичувальна система з фіксованим розміром відрахування від заробітної плати. Для управління цією ланкою будуть створені пенсійні фонди у формі акціонерних товариств, заснованих великими інвестиційними і страховими компаніями, профспілковими об’єднаннями.

Третій рівень – добровільне пенсійне страхування, засноване на створенні індивідуальних пенсійних рахунків у недержавних і комерційних страхових фондах.

Перелічені страхові системи доповнюються наданням соціальних пенсій за рахунок Державного бюджету малозахищеним верствам населення.

Головне завдання Пенсійної реформи – підвищити дієвість пенсійної системи на основі персоніфікації страхових внесків та посилення залежності пенсії від трудового стажу, величини заробітної плати, величини і тривалості сплати страхових внесків.

Нова пенсійна система покликана активізувати мотивацію праці, здійснювати в повному обсязі страхові пенсійні внески, поліпшити контроль за правильністю нарахування пенсій з урахуванням трудового стажу, заробітної плати тощо.

Державна допомога сім’ям з дітьми має такі види:

допомога по вагітності та пологах;

одноразова допомога при народженні дитини (надається за місцем роботи батьків або органами соціального забезпечення за місцем проживання);

допомога по догляду за дитиною;

грошові виплати матерям (батькам), зайнятим доглядом трьох і більше дітей віком до 16 років;

допомога по догляду за дитиною-інвалідом;
допомога по тимчасовій непрацездатності у зв'язку з доглядом за хворою дитиною (не. більше 14 днів);
допомога на дітей віком до 16 років (учнів до 18 років);
допомога на дітей одиницями матерям;
допомога на дітей військовослужбовців строкової служби;
допомога на дітей, які перебувають під опікою, піклуванням;
тимчасова допомога на неповнолітніх дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, або коли стягнення аліментів неможливе;
державна допомога сім'ям з дітьми, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Джерела фінансування допомоги сім'ям з дітьми:

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;

Пенсійний фонд України;

кошти Державного і місцевих бюджетів. Порядок фінансування визначає Кабінет Міністрів України. Державна допомога сім'ям з дітьми не підлягає оподаткуванню.

Пільги щодо оплати житлово-комунальних, транспортних послуг, послуг зв'язку.

Перелічені пільги забезпечують адресну соціальну підтримку найменш захищених сімей і громадян в умовах підвищення частки покриття населенням собівартості послуг житлово-комунального господарства, транспорту, зв'язку.

Пільги в оплаті житлово-комунальних послуг здійснюються у формі житлових субсидій.

Програму житлових субсидій було започатковано Постановою Кабінету Міністрів України № 89 від 4 лютого 1995 року.

Житлові субсидії – це не грошова форма допомоги родинам в оплаті житлово-комунальних послуг, а саме:

утримання житла;

оплаті холодного і гарячого водопостачання;
оплаті газопостачання;
оплаті тепlopостачання;
оплаті електроенергії;
придбання скрапленого газу;
придбання твердого та пічного палива тощо.

За програмою житлових субсидій право на допомогу має будь-яка родина, якщо витрати на житло, комунальні послуги та паливо в межах встановлених норм користування і споживання перевищують 20 відсотків сукупного доходу.

Родина, якій призначено житлову субсидію, сплачує за житлово-комунальні послуги 20% середньомісячного сукупного доходу, а за придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового палива – 20% її річного сукупного доходу.

Якщо родина, яка проживає у житловому приміщенні, складається з пенсіонерів, які не працюють, інших непрацездатних громадян та дітей і середньомісячний сукупний дохід на одного мешканця житлового приміщення не перевищує вартісної величини межі малозабезпеченості, розмір плати за житлово-комунальні послуги складає 15% їхнього середньомісячного сукупного доходу, а за придбання скрапленого газу, твердого і пічного побутового палива – 15% їхнього річного сукупного доходу.

Джерелом покриття витрат на житлово-комунальні субсидії є Державний та місцеві бюджети.

Індиксація грошових доходів населення

Індиксації згідно Законодавства підлягають такі грошові доходи населення:

державні пенсії;
різні види соціальної допомоги (сім'ям з дітьми, по безробіттю і т. ін.);
стипендії;

оплата праці.

Індксація – це встановлений законодавством України механізм підвищення грошових доходів громадян, що дає можливість частково або повністю відшкодувати їм підвищення цін на споживчі товари та послуги.

1

Індксація грошових доходів проводиться у разі, коли індекс споживчих цін перевищив заздалегідь визначену величину, що є межею індксації, яку прийняла Верховна Рада України.

Обчислення індексу споживчих цін здійснюють органи державної статистики.

Індксації підлягають грошові доходи громадян, одержувані в гривнях на території України, якщо вони не мають разового характеру (пенсії, соціальна допомога, заробітна плата, стипендії тощо).

Індксації не підлягають грошові доходи від власності:

доходи від цінних паперів (крім державних);

доходи від здавання в оренду нерухомого майна;

доходи від ведення фермерського та підсобного господарства;

доходи від підприємницької діяльності.

Індксації підлягають грошові доходи в межах трикратної величини вартості межі малозабезпеченості.

Дохід у межах величини вартості межі малозабезпеченості індксується повністю.

Якщо дохід перевищує величину вартості межі малозабезпеченості, то його частина у межах подвійної її величини індксується у розмірі 80%. Наступна частина доходу у межах потрійної величини межі малозабезпеченості індксується у розмірі 70%.

Частина грошового доходу, що перевищує трикратну величину межі малозабезпеченості, індксації не підлягає.

Для індексації грошових доходів населення використовується індекс, що характеризує підвищення цін і тарифів на товари та послуги, які входять до складу мінімального споживчого бюджету.

Індекс споживчих цін обчислюється наростаючим підсумком з початку року на підставі статистичних спостережень органами державної статистики за зміною цін.

Джерела фінансування індексації грошових доходів населення:

Підприємства, об'єднання і організації, що перебувають на господарському розрахунку, підвищують розміри оплати праці у зв'язку з індексацією за рахунок і в межах госпрозрахункового доходу.

Організації і установи, що фінансуються за рахунок бюджетів різного рівня, підвищують розміри оплати праці за рахунок коштів відповідних бюджетів.

Громадські об'єднання підвищують розміри оплати праці за рахунок власних коштів.

Пенсії, соціальні допомоги, допомога по безробіттю індексуються за рахунок коштів Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття.

Стипендії індексуються за рахунок відповідних бюджетів.

Законом про індексацію встановлюється, що при рівні інфляції в 6% перелічені вище доходи мають індексуватися.

У зв'язку із зростанням витрат на виробництво окремих товарів та послуг з метою підтримання їх виробництва та споживання на належному рівні держава згідно з політикою цін може здійснювати цінове регулювання у формі дотацій за такими напрямками:

дотації на окремі види товарів та послуг, коли собівартість продукції вища за фіксований рівень цін (газ, тверде паливо, медикаменти, будівельні матеріали для індивідуального житлового будівництва та молодіжних комплексів);

дотації житлово-комунальному господарству (на воду, паливопостачання тощо);

дотації міському транспорту (метрополітену, автомобільному);

дотації авіаційному транспорту;

дотації залізничному транспорту та інше. Розмір дотації розраховується на одиницю продукції, або як різниця між ціною і собівартістю продукції та послуг.

Джерелами фінансування цінкових дотацій є:

Державний бюджет;

місцеві бюджети.

2.3. Соціальні гарантії як система соціальної безпеки держави

Як зазначає економіст В.П. Горин, соціальні гарантії можна вважати зобов'язанням держави щодо підтримки життєзабезпечення людини на рівні, необхідному для її виживання, тобто забезпечення соціальної безпеки особи. Відтак, ефективна державна політика у сфері соціальних гарантій, а особливо її фінансова складова, має передбачати досягнення соціальної безпеки як окремого індивіда, так і суспільства та держави загалом [19].

Необхідна передумова досягнення соціальної безпеки полягає у формуванні (використанні) загальноновизнаних соціальних стандартів рівня і якості життя з врахуванням соціальних гарантій, а також приведенні економіко-правових основ у відповідність з інтересами соціальної стабільності і безпеки [78, с. 19]. Таким чином, соціальна безпека окремо взятої особи як первинної ланки суспільства – це гарантія досягнення соціальної безпеки держави, а основною складовою політики її забезпечення є заходи у сфері соціальних гарантій. Більш того, вважаємо, що соціальну безпеку слід розглядати не як наслідок, а як мету існування соціальних гарантій, яка досягається за умови втілення ефективної політики їх

забезпечення. Зважаючи на це, з'ясування змісту самого поняття «соціальна безпека», а також концептуальних засад її забезпечення можна вважати важливою складовою дослідження соціальних гарантій. Багатоаспектність і багатовекторність наукових поглядів щодо його змістовного наповнення вимагає застосування комплексного підходу до розуміння соціальної безпеки.

Поняття соціальної безпеки є досить складним, що пов'язано з неоднозначністю трактування вихідного терміну «безпека», який узагальнено визначається як стан об'єкта, при якому не існує внутрішніх та зовнішніх загроз його нормальній життєдіяльності, тобто стан захищеності, відсутності передумов для негативних змін. Ця дефініція, на наш погляд, має бути покладена в основу формулювання змісту і поняття «соціальна безпека».

Теоретична і практична база вирішення проблем соціальної безпеки не отримала належного розвитку, що зумовлено звуженістю розуміння суті національної безпеки, яка довгий час обмежувалася вирішенням проблем зовнішніх загроз та пов'язаних з ними внутрішніх. З іншого боку, не було потреби і передумов проведення теоретичних досліджень цієї проблематики.

Соціалістична ідеологія покладала всю відповідальність у питаннях вирішення соціальних проблем на державу, яка формувала відповідну соціальну політику [57, с. 17-18].

Поняття «соціальна безпека» вперше згадується в науковій літературі у другій половині ХХ століття. Можемо констатувати, що проблематика соціальної безпеки є об'єктом дослідження соціології, соціальної філософії, залишаючись поза увагою представників економічного, а особливо фінансового напрямку. На сьогодні не достатньо розроблені питання методології дослідження проблем соціальної безпеки, а фундаментальні дослідження фінансових аспектів взаємозв'язку соціальної безпеки і соціальних гарантій практично відсутні.

Концептуальну основу сучасного розуміння сутності соціальної безпеки в нормативно-правовій базі започатковано Декларацією про

державний суверенітет України. Соціальна безпека держави розглядається при цьому як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи і суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Щодо власне розуміння соціальної безпеки як соціально-економічного поняття, можна констатувати, що чіткого визначення досі не сформульовано. У науковій літературі виділяють два підходи: «управлінський», згідно якого соціальна безпека трактується як сукупність певних управлінських дій з метою захисту соціальних інтересів, і «ситуаційний», який визначає її як стан захищеності соціальних інтересів як окремої особи, так і суспільства в цілому.

В. Паламарчук визначає її зміст у вузькому і широкому розумінні. Згідно першого, соціальна безпека – це недопущення умов, які б призвели до неприйняттого зниження рівня життя основних верств населення і окремих соціальних груп, їх соціальної деградації. У широкому розумінні вона передбачає не лише питання матеріальної підтримки громадян та попередження злиденності, а й збереження соціальної перспективи для всіх верств населення [61, с. 21-26].

Управлінський підхід до розуміння соціальної безпеки представлений науковими поглядами Є. Крихтіна, В. Серебряннікова, А. Хлоп'єва та інших науковців. Зокрема, перший визначає її як «систему законодавчо-нормативних заходів... з метою забезпечення життєдіяльності окремої особи, різних соціально-демографічних груп та всього суспільства в цілому» [78, с. 15]. Соціальна безпека формується в системі правових та соціальних гарантій. Інші учені під соціальною безпекою розуміють, зокрема «заходи щодо захисту інтересів країни та народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури, ...системи життєзабезпечення і соціалізації людей [74, с. 12]. Наголошуючи на тому, що соціальна безпека є результатом ефективної соціальної політики, С. Пирожков вважає, що її зміст полягає у проведенні науково обґрунтованих розрахунків мінімального споживчого бюджету і

мінімуму заробітної плати, які мають визначатися на основі соціально-економічних критеріїв і можливостей суспільства [66].

Представники ситуаційного підходу – О. Новікова [57, с. 27], Е. Лібанова [44, с. 381] – визначають соціальну безпеку як стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від певних загроз, вказуючи при цьому, що він досягається за результатами втілення заходів соціального захисту. П. Шевчук розуміє соціальну безпеку особи як стан її життєдіяльності, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог [87, с.108]. Визначаючи якість життя одним із аспектів соціальної безпеки, О. Давидюк розуміє її як «стан суспільства, ...при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов і соціальних благ ...які визначають якість життя людини і суспільства, гарантується мінімальний ризик для життя, фізичного і психічного здоров'я людей [20]. О. Давидюк чітко вказує на взаємозв'язок між соціальними гарантіями і соціальною безпекою, наголошуючи, що остання може бути досягнута шляхом забезпечення кожній людині мінімально необхідного набору суспільних благ.

В. Горин вважає [19], що основу розуміння соціальної безпеки має бути покладений ситуаційний підхід, який визначає її як стан об'єкта, при якому відсутні загрози нормальній його життєдіяльності. На нашу думку, що соціальну безпеку не варто розглядати як певну діяльність, оскільки її результати наперед невідомі. З огляду на це, її слід розуміти як наслідок, а не процес певної діяльності. Однак визначати соціальну безпеку як результат соціального захисту не варто, оскільки це, на наш погляд, дещо спотворює її розуміння. Політика соціального захисту передбачає подолання уже існуючих загроз безпеці та соціальних проблем, тоді як до проблематики соціальної безпеки входять також питання формування інструментів їх

упередження, забезпечення суспільства від їх настання, що характеризується більш повним поняттям соціальної політики.

При визначенні сутності соціальної безпеки також недоцільно вживати термін «захищеність інтересів». Останній, на наш погляд, передбачає консервацію досягнутого рівня задоволення соціальних інтересів, але не вказує на можливість його перевищення. Парадигма захищеності, яка ґрунтується на розумінні безпеки як наслідку боротьби із загрозами, передбачає превалювання зовнішніх загроз над внутрішніми. З огляду на те, що в сучасних умовах основним джерелом генерації загроз соціальній безпеці нашої держави є не зовнішні фактори, а неефективна соціальна та економічна політика, раціональніше при визначенні суті соціальної безпеки відштовхуватися від парадигми самоствердження, яка розглядає безпеку як результат подолання внутрішніх протиріч і розвитку власних сил. Більш вдалим, у цьому випадку, вважаємо застосування дефініції «реалізація інтересів».

Важлива умова досягнення стану соціальної безпеки, на нашу думку, полягає у створенні ефективно діючих механізмів її забезпечення. При цьому важливе як законодавче закріплення прав на задоволення громадянами власних соціальних інтересів, так і наявність відповідного їх фінансового та організаційного забезпечення. Цей аспект необхідно враховувати при визначенні змісту соціальної безпеки. З огляду на наведені міркування вважаємо, що під соціальною безпекою слід розуміти реалізований через комплекс організаційно-правових форм, фінансових методів і важелів стан, за якого забезпечується упередження та нейтралізація наявних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз соціальним інтересам окремої особи і суспільства загалом, а також кількісна і якісна реалізація цих інтересів на економічно обґрунтованому й суспільно прийнятному рівні з метою стійкого прогресивного розвитку держави.

Соціальні гарантії правомірно розглядати як важіль досягнення соціальної безпеки. Направляючи власні фінансові ресурси на їх

забезпечення відповідно до економічних можливостей та суспільних очікувань, держава гарантує кожному громадянину певний рівень задоволення його матеріальних і нематеріальних потреб, тобто певний рівень соціальної безпеки. Зважаючи на це, політика державного фінансування соціальних гарантій має відповідати таким вимогам [див. 19]:

- концентрації фінансових ресурсів держави на задоволенні пріоритетних соціальних інтересів. Відтак, важливим є оцінювання соціальних інтересів і виокремлення серед них життєво важливих, без задоволення яких неможливо забезпечити життєдіяльність та прогресивний розвиток громадян і суспільства;

- достатності державного фінансування для забезпечення нейтралізації або відвернення загроз соціальним інтересам як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. З огляду на це, необхідним є виявлення та оцінювання реальних, потенційних і уявних загроз (внутрішніх і зовнішніх) соціальним інтересам, а також визначення способів їх нейтралізації чи відвернення;

- створення дієвого фінансового механізму реалізації стратегії і тактики досягнення соціальної безпеки, а система фінансового забезпечення соціальних гарантій має розвиватися як його складовий елемент. При цьому стає можливим проведення цілеспрямованої політики захисту соціальних інтересів як індивіда, так і суспільства загалом.

Вважаємо, що політика забезпечення соціальної безпеки має проводитися на основі відповідної наукової доктрини, концепції, стратегії і тактики, наявності відповідних інститутів, фінансового та організаційно-правового механізмів. Втілення першої вимоги політики державного фінансування соціальних гарантій і досягнення на цій основі соціальної безпеки вимагає визначення пріоритетних соціальних інтересів як окремого індивіда, так і суспільства загалом, реалізація яких дає змогу досягти його поступального розвитку. Для формулювання власної позиції, наведемо основні наукові підходи до визначення соціальних інтересів.

У основі формулювання змісту і пріоритетності соціальних інтересів має бути покладена оцінка потенційних соціальних втрат, які загрожують руйнуванням життєво важливих складових підсистем процесу відтворення суспільства. Відтак, соціальні інтереси слід трактувати як збереження життєво важливих соціальних складових і підсистем функціонування суспільства і держави [61, с. 12]. На нашу думку, сформульоване у період економічної кризи, коли актуальним було питання призупинення руйнації соціальних досягнень, а не їх розвитку, це визначення в сучасних умовах дещо втратило свою актуальність.

Учені ототожнюють соціальні інтереси з системою потреб окремої людини і суспільства загалом. До їх сфери вчені зараховують потреби у гідних умовах життєдіяльності, відтворення і розвитку людини, суспільства і держави.

З огляду на вищенаведене, перелік актуальних в сучасних умовах соціальних інтересів в економічній сфері можна зобразити наступним чином [19]:

- забезпечення постійного зростання життєвого рівня населення;
- забезпечення соціальної стабільності та усунення соціальних деформацій (подолання бідності, зниження масштабів соціальної нерівності);
- збереження і розвиток людського капіталу держави через розвиток соціальної інфраструктури, вдосконалення систем освіти, охорони здоров'я, задоволення культурних потреб;
- забезпечення ефективності та адресності соціального захисту населення.

Вихідним поняттям, яке визначає зміст соціальних інтересів, є особисті потреби людини з приводу створення і споживання життєвих благ для підтримання існуючого і подальшого підвищення життєвого рівня. У випадку задоволення потреб через споживання матеріально-речових благ і суспільних послуг застосовується їх кількісна оцінка. Очевидно, що в умовах товарно-грошових відносин для оцінки обсягів суспільних потреб використовують

грошові еквіваленти засобів споживання – грошові доходи (витрати), ціни на товари і послуги.

Одним із важливих аспектів оцінки суспільних потреб є встановлення міри, або межі їх задоволення – кількісної характеристики, яка визначає ступінь задоволення реальних потреб особистості. Суспільно прийнятна міра споживання населенням сукупності життєвих благ для кожної держави об'єктивно залежить від низки чинників, зокрема типу соціальної системи, розвитку економіки та перерозподілу валового продукту через систему державних фінансів. Саме в процесі узгодження між суспільством і державою взаємоприйнятної міри споживання життєвих благ закладаються основи державних соціальних стандартів як передумова розбудови системи соціальних гарантій.

Соціальні гарантії можна розглядати як грошовий еквівалент натурального обсягу споживання суспільних благ, який гарантується державою своїм громадянам з огляду на їх соціальні очікування та з урахуванням економічних можливостей. Продумана державна політика у сфері соціальних гарантій дає змогу найбільш повно забезпечувати населенню задоволення його соціальних інтересів і таким чином досягати в країні належного рівня соціальної безпеки. Більш того, окремі науковці визначають сутність політики соціальної безпеки через створення надійної системи соціальних гарантій [61, с. 43].

На вагомий вплив соціальних гарантій на безпеку держави у різних сферах свого часу вказували ще представники класичної та інших напрямів економічної теорії. Приділяючи увагу проблематиці заробітної плати, А. Сміт наголошував, що скорочення її розміру веде до соціальних конфліктів і суспільної нестабільності. Він також був противником надмірних масштабів бідності, вважаючи, що це суперечить принципам справедливості.

Швейцарський економіст С. Сісмонді, критикуючи положення «laissez faire», зазначав, що ринкова конкуренція веде до виникнення злиднів і безробіття. Обґрунтовуючи необхідність проведення активної соціальної

політики, вчений вказував на негативні соціальні наслідки ринкового саморегулювання заробітної плати. Подібні висновки знаходимо у наукових поглядах К. Маркса, який вказував, що недоліки державної політики у сфері оплати праці призводять до соціальних конфліктів і загострення класової боротьби, закономірним наслідком якої є зміна існуючого соціального устрою.

Представники Кембриджської школи неокласичної економічної думки А. Маршалл та А. Пігу, а також засновник власної теорії Дж. М. Кейнс вказували на негативні наслідки майнового розшарування населення та обґрунтовували політику вирівнювання доходів. Зокрема, А. Маршалл, критикуючи надмірні масштаби бідності, обґрунтовував необхідність державного втручання. А. Пігу наголошував, що перерозподіл доходів через соціальні трансферти сприяє росту економічного добробуту. Дж. М. Кейнс виправдовував існування соціальної нерівності, однак наголошував, що вона повинна мати обмежений характер [35, с. 511].

Головним інструментом політики перерозподілу А. Мюллер-Армак вважав прогресивне оподаткування осіб з високими доходами та розподіл отриманих коштів на користь малозабезпечених у вигляді бюджетних дотацій на утримання дітей, житлових субсидій, будівництво житла тощо. Іншою формою соціальної політики вчений визначав створення розвинутої системи соціального страхування та формування мережі об'єктів соціальної інфраструктури. Вказуючи на недоліки майнової диференціації населення, Мюллер-Армак стверджував, що політика перерозподілу доходів покликана нівелювати значні відмінності у розмірі отримуваних доходів, які потенційно могли б стати джерелом соціальної конфронтації у суспільстві [33, с. 993].

Оцінювання достатності державного фінансування соціальних гарантій для забезпечення нейтралізації і відвернення загроз соціальній безпеці неможливе без виокремлення серед них найбільш небезпечних та їх оцінювання. Загрози соціальній безпеці слід розглядати як явища і процеси, існування чи перебіг яких веде до виникнення соціальних деформацій та

диспропорцій у життєдіяльності людини, ущемлення її життєво важливих інтересів, і змушує державу вживати додаткових зусиль та здійснювати певні витрати ресурсів (в тому числі і фінансових) на їх нейтралізацію. При цьому важливо виділяти внутрішні загрози, пов'язані з недоліками економічної політики держави, та зовнішні, існування яких спричинене негативними наслідками глобалізації.

Завдяки моніторингу загроз соціальній безпеці формується інформаційна база розробки та реалізації рішень щодо коригування державної політики у сфері соціальних гарантій. Ці заходи дають змогу ефективно реагувати та попереджувати виникнення небезпечних соціальних явищ, нейтралізувати їх негативний вплив на перебіг соціальних процесів і таким чином досягти стану соціальної безпеки.

Своєчасне виявлення та оцінка загроз соціальній безпеці не можливе без розробки системи відповідних критеріїв та соціальних індикаторів. В їх основу покладено порогові значення – граничні величини, вихід за межі яких перешкоджатиме нормальному перебігу соціальних процесів чи викликатиме формування негативних тенденцій забезпечення соціальної безпеки. При цьому слід забезпечити тісний взаємозв'язок між цими показниками та соціальними гарантіями, оскільки величина останніх має передбачати дотримання у державі критеріїв соціальної безпеки.

Зазвичай, порогові значення індикаторів соціальної безпеки визначають на підставі спеціальних багаторічних досліджень [20] та оцінки досягнутих результатів минулих періодів [89]. При цьому важливо оптимізувати склад показників з метою уникнення ускладнень при плануванні та управлінні. Агрегація критеріальних показників соціальної безпеки може проводитися шляхом визначення укрупнених індексів за допомогою економіко-математичних розрахунків (аж до виведення інтегрального індексу соціальної безпеки), методом структуризації і ранжування показників, через побудову «дерева цілей» та ін. [20].

Проблематика соціальної безпеки держави передбачає поряд із дослідженням основних категорій і понять, які становлять її теоретичний базис, також питання шляхів досягнення стану, при якому забезпечується реалізація соціальних інтересів громадян на суспільно очікуваному та економічно обґрунтованому рівні. Вітчизняне законодавство декларує одним із найважливіших завдань держави право кожної особи на захист її життєво важливих інтересів, в тому числі на соціальну безпеку, гарантію гідних умов життя. Однак, поділяючи погляди Ю. Дмитренка [24, с. 62], вважаємо, що реальним досягненням держави, показником її цивілізованості є не лише декларування соціальних прав людини на законодавчому рівні, а наявність відповідного фінансового механізму для їх повної та безперешкодної реалізації.

Питання сутності, структури, характеру дії фінансового механізму є одним із найбільш дискусійних у фінансовій науці. Багатоваріантність підходів до його розуміння, пов'язана із багатоаспектністю та системністю цього складного фінансового явища. У сучасній економічній літературі фінансовий механізм визначають з наступних позицій: як систему складових елементів (відносин, важелів або управлінських дій), які мають певне функціональне призначення; як сукупність елементів (фінансових важелів, форм, методів), через які здійснюється цілеспрямований вплив на об'єкт управління; як складову іншого механізму (господарського, економічного) зі складною структурою.

Опираючись на загальні його ознаки [60, с. 146], а також виходячи з необхідності розкриття дії цього механізму на забезпечення соціальної безпеки, В. Горин сформулював визначення поняття «фінансовий механізм соціальної безпеки» [19, с. 44]. На думку вченого, його слід визначати як сукупність принципів, фінансових методів, форм, важелів та інструментів цілеспрямованого впливу на формування і використання фінансових ресурсів з метою реалізації соціальних інтересів громадян на суспільно очікуваному та економічно обґрунтованому рівні для забезпечення їх всебічного розвитку.

Враховуючи те, що стан соціальної безпеки досягається через систему соціальних гарантій, з певною ймовірністю можемо поширити запропоновану дефініцію на поняття «фінансовий механізм забезпечення соціальних гарантій».

Взаємозв'язок фінансової політики у сфері соціальних гарантій і рівня соціальної безпеки підтверджують такі заходи [19]:

- надмірні масштаби майнового розшарування і рівня бідності зумовили розробку Стратегії подолання бідності, на виконання якої було запроваджено допомоги малозабезпеченим сім'ям та саодиноким матерям, суттєво підвищено розміри інших видів соціальної допомоги;

- загрознаве погіршення показників демографічної безпеки стало стимулом для підвищення розмірів соціальної допомоги при народженні дитини, допомог по догляду за нею, розширення місцевих програм підтримки молодих сімей;

- невідповідність критеріям соціальної безпеки показників співвідношення мінімальної заробітної плати і пенсії з прожитковим мінімумом зумовило активізацію державної політики щодо випереджаючого їх зростання та ін.

Таким чином, виявлення та оцінка загроз соціальній безпеці дає змогу сформулювати пріоритети державної політики у сфері соціальних гарантій з метою нейтралізації негативного впливу соціальних ризиків та зниження рівня небезпеки.

Однак, фінансова політика держави у сфері соціальних гарантій, забезпечуючи досягнення соціальної безпеки, може стати джерелом загроз національній безпеці в інших сферах. На негативних економічних наслідках надмірного розвитку системи соціальних гарантій представники економічної науки наголошували ще у XVIII–XIX ст. Вказуючи на неаієвість законодавства про підтримку бідних, Д. Рікардо стверджував, що неконтрольоване зростання соціальних витрат держави загрожує розладом її економіки [1, с. 458]. Автор іаієї про необхідність встановлення

неоподаткованого мінімуму Дж. Мілль наголошував, що пасивні соціальні трансферти можуть провокувати звикання до них, очікування на допомогу, поширення утриманських настроїв. Представник французької класичної економічної теорії Ж.Б. Сей стверджував, що невиправдане підвищення оплати праці обтяжує роботодавців витратами на додаткове утримання робітників, примушуючи сплачувати за нестворений продукт. На наш погляд, в сучасних умовах цю думку можна інтерпретувати як необхідність збереження паритету між зростанням заробітної плати і продуктивності праці.

Ідеї обмеження розвитку системи соціальних гарантій, необхідності переходу до активних форм соціальної політики знаходимо у працях представників теорії інституціоналізму Л. Ерхарда, А. Мюллера-Армака, В. Ойкена, В. Репке. Соціальна політика не повинна підривати продуктивність народного господарства. Учений вказував, що надмірне зростання соціальних видатків держави спричиняє високу інфляцію і сповільнення економічного розвитку.

Серед сучасних вітчизняних науковців на необхідності врахування економічних можливостей при розбудові системи соціальних гарантій наполягає О. Новікова, оскільки надмірні соціальні видатки, на її погляд, призводять до фінансового краху держави, породжують утриманство і безініціативність населення [57, с.101]. Тому рівень соціальних гарантій повинен визначатися, передусім, реальними економічними можливостями їх забезпечення.

За умов сучасних вітчизняних реалій соціальний популізм через політичну нестабільність і перманентне політичне протистояння, часто виявляється у швидкому, економічно необґрунтованому підвищенні соціальних гарантій. Це спричиняє зростання дефіциту зведеного бюджету і позабюджетних соціальних фондів, підвищення інфляції, скорочення бюджетних інвестицій тощо. На наш погляд, економічно невиправдане, хоча й соціально очікуване підвищення соціальних гарантій стало основним

чинником зниження динаміки економічного розвитку України у 2005 році. Новітня економічна і валютна криза 2008-2009 років, за оцінками експертів, спричинена високими темпами росту номінальних доходів населення, які за відсутності ефективних дій держави щодо стимулювання вітчизняного виробництва споживчих товарів сприяли стрімкому зростанню імпорту і призвели до погіршення платіжного балансу. Зумовлений цим дефіцит іноземної валюти на вітчизняному ринку став, на наш погляд, основним чинником зниження обмінного курсу національної валюти, сприяв розгортанню кризи банківської системи, що додатково вплинуло на падіння макроекономічних показників.

Підсумовуючи вищенаведене, можемо окреслити основні негативні наслідки неефективної фінансової політики держави у сфері соціальних гарантій:

- розкручування інфляції через різке збільшення номінальних доходів громадян і порушення рівноваги грошової та товарної маси;
- розбалансування фінансів державного пенсійного страхування і, як наслідок – відволікання бюджетних ресурсів на фінансування пенсійних програм;
- збільшення дефіциту державного бюджету;
- погіршення стану платіжного балансу країни і зростання ризику девальвації національної валюти;
- підвищення податкового навантаження.

Обґрунтовуючи принципи формування системи соціальних гарантій у конкретній державі, вважаємо, що політика у цій сфері повинна враховувати два основні аспекти: з одного боку, доцільність впровадження тих чи інших гарантій з огляду на соціальні очікування населення та, з іншого боку, наявність економічних передумов для їх забезпечення на декларованому рівні. На наш погляд, заходи у сфері соціальних гарантій мають базуватися на концептуальних положеннях теорії утилітаризму В. Парето і принципах ефективності Калдора-Хікса. Ефективними слід вважати рішення, при яких

досягається поліпшення показників соціальної безпеки без зростання рівня небезпеки в інших сферах. Безумовно, головним критерієм ефективності політики соціальної безпеки слід вважати стан, при якому максимізується рівень реалізації соціальних інтересів як окремої людини, так і суспільства загалом. Однак, заходи щодо усунення соціальних диспропорцій і нейтралізації загроз соціальній безпеці мають враховувати економічні можливості держави з метою уникнення загроз у інших ланках національної безпеки.

Історія світової цивілізації налічує кілька моделей соціальної безпеки відповідно до масштабів та особливостей системи соціальних гарантій: ліберальну, солідарно-консервативну, соціал-демократичну, тоталітарну та їх різновиди. Ліберальна модель соціальної безпеки передбачає домінування елементів вільної ринкової економіки: індивідуальної відповідальності, плюралізму, обмеження програм соціального захисту. В її основу покладено принцип особистої відповідальності кожного члена суспільства за свою долю і становище своєї сім'ї. З огляду на це, система соціальних трансфертів має обмежений характер, а їх розміри невеликі, спостерігається низький рівень соціального захисту населення та обов'язкового соціального страхування. Фінансовою основою реалізації соціальних програм за такої моделі є, в першу чергу, особисті заощадження населення і недержавне страхування [78, с. 27]. Типовими представниками держав з ліберальною моделлю соціальної безпеки є США, Канада, Японія.

Ідея, покладена в основу солідарно-консервативної моделі соціальної безпеки полягає у тому, щоб забезпечити кожному громадянину необхідний мінімум матеріальних благ і послуг, та створити умови, за яких будь-хто може забезпечити собі бажаний максимум. У країнах з цією моделлю соціальні видатки держави мають порівняно більші масштаби, а соціальні права громадян визначаються належністю до соціальних груп з тим чи іншим соціальним статусом. З огляду на те, що більша частина доходів залишається у громадян, і частково направляється на програми соціального страхування,

індивідуальні соціальні виплати за рахунок бюджетних коштів відіграють порівняно незначну роль у їх формуванні. Таким чином, ефективність державної політики у сфері соціальних гарантій визначається не масштабами перерозподілу ВВП через зведений бюджет, а розвитком соціальногостраховання. Типовим прикладом держави з солідарно-консервативною моделлю соціальної безпеки є ФРН, Австрія, Франція.

Основна ідея соціал-демократичної моделі соціальної безпеки полягає у досягненні рівності у суспільстві. У системі соціальних допомог переважають їх універсальні безадресні види, при цьому робиться акцент на досягненні максимальної зайнятості працездатного населення, зв'язку між працею та добробутом. Соціальна справедливість забезпечується через справедливе вирівнювання «стартових» можливостей для усіх громадян, а також справедливий розподіл доходів і майна. Для держав із соціал-демократичною моделлю соціальної безпеки характерний високий рівень перерозподілу доходів і значні обсяги державних видатків на соціальний захист. До найбільш характерних представників держав з соціал-демократичною моделлю соціальної безпеки слід віднести Швецію, Данію, Норвегію, Нідерланди.

Тоталітарна модель соціальної безпеки була поширена в СРСР і країнах так званого соціалістичного табору. Однак, у зв'язку з розпадом радянського блоку, вона значно втратила масштаби свого застосування.

У зв'язку із становленням ринкового господарства в Україні актуалізується питання побудови вітчизняної моделі соціальної безпеки. Враховуючи досвід провідних країн, варто брати до уваги той факт, що ринковий механізм спрацьовує тільки там, де є достатні умови для його існування, а тому на практиці навіть у розвинутій ринковій економіці завжди існують потреби, які не можуть бути забезпечені ринком без державного втручання. З огляду на це, вітчизняна модель соціальної безпеки повинна будуватися на принципах поєднання ринкових механізмів з державним забезпеченням.

Найбільш прийнятною в умовах України було б побудова солідарно-консервативної моделі соціальної безпеки. Учені аргументують цей висновок наступними міркуваннями [19]:

- більшість населення України в силу історичних та ментальних особливостей сповідує ідеологію, яка передбачає провідну роль держави у забезпеченні економічного і соціального розвитку суспільства, що відповідає соціал-демократичній моделі соціальної безпеки. Однак, її впровадження в Україні в повному обсязі неможливе з огляду на відсутність достатнього економічного потенціалу. Розвиток системи соціальних гарантій за прикладом країн із соціал-демократичною моделлю соціальної безпеки може загрожувати стагнацією економіки, відтоком інвестицій та розширенням тіньового сектора;

- ліберальна модель соціальної безпеки була б найбільш прийнятною для України з точки зору стимулювання економічного розвитку, збалансування державних фінансів та подолання стереотипів радянського минулого. Однак, впровадження елементів лібералізму може наштовхнутися на опір населення і загрожувати суспільною дестабілізацією.

З огляду на сказане, а також враховуючи необхідність запуску ринкових важелів формування суспільного добробуту і забезпечення ефективного соціального захисту населення, учені вважають, що саме солідарно-консервативна модель соціальної безпеки найбільш прийнятна для впровадження у вітчизняних умовах. Ми поділяємо думку тих економістів, які вважають, що на зміну непродуманій соціальній політиці повинна прийти політика мінімальної цільової підтримки громадян, доходи яких значно нижчі встановленого гарантованого рівня. Наголошуючи на пріоритеті держави у вирішенні соціальних проблем, не слід зводити до мінімуму роль інших суспільних інститутів, а також самого працівника у забезпеченні особистої соціальної безпеки [78, с. 32].

Першочерговим завданням, на погляд В. Горина, має стати розмежування сфер застосування соціальної допомоги і соціального

страхування, розширення ролі останнього у забезпеченні матеріального добробуту громадян. Поряд із вдосконаленням соціального страхування, необхідно здійснити комплекс реформ щодо раціоналізації соціальних трансфертів (зокрема, провести інвентаризацію пільг), стимулювання розвитку малого бізнесу, забезпечення ефективної взаємодії різних суспільних інститутів [19].

Необхідно перейти від фрагментарних, слабко пов'язаних пропозицій з вирішення окремих соціальних проблем до реформування патерналістських механізмів забезпечення соціальної безпеки, створення єдиної системи, прив'язаної сутнісними рисами до ринкової економіки [78, с. 35]. З огляду на це, необхідно розробити стратегію соціальної безпеки України, яка була б органічно пов'язана із суспільно-політичними і, особливо, економічними перетвореннями в державі. Нова стратегія соціальної безпеки повинна базуватися на засадах забезпечення конституційно визначених соціальних гарантій та реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку у нерозривній єдності з євроінтеграційними та глобалізаційними орієнтирами України, визначеними Стратегією економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції».

Пріоритетними цілями стратегії соціальної безпеки мають стати:

- посилення ролі доходів від трудової діяльності як основного джерела грошових доходів населення та стимулу до трудової активності працівників;
- забезпечення більш справедливого розподілу доходів шляхом удосконалення системи індивідуального оподаткування доходів (через впровадження помірно-прогресивної шкали ставок податку на доходи фізичних осіб, ліквідацію окремих податкових пільг) та власності громадян;
- посилення ролі страхування у захисті громадян від ризиків ринкової системи;

- гарантування всім громадянам рівного доступу до послуг охорони здоров'я, освіти, культури, науки;
- забезпечення стабільного фінансування галузей соціальної сфери та соціальних програм;
- створення повноцінних умов життєдіяльності соціально вразливих категорій громадян тощо [78, с. 36].

Кінцевою метою реалізації стратегії має стати формування такої системи соціальної безпеки, за якої буде забезпечуватися ефективно задоволення потреб людини і формування суспільства, яке здатне оптимально реалізувати свої потенціал і ресурсні можливості. Перші кроки у напрямку реалізації пріоритетів стратегії соціальної безпеки уже зроблено: започатковано процес реформування системи пенсійного страхування; проводиться політика щодо поступового наближення мінімальних соціальних гарантій до прожиткового мінімуму, і, в подальшому, до мінімального споживчого бюджету; передбачено введення медичного страхування та оподаткування майна тощо.

Проблема соціальної безпеки та вироблення оптимальної стратегії її забезпечення вимагає глибоко виважених наукових і політичних підходів. Саме тому дослідження проблем соціальної безпеки людини і суспільства, вироблення системних пропозицій потребує мобілізації зусиль як фахівців-теоретиків, практиків, так і представників усіх гілок влади, що дасть змогу на високому якісному рівні сформулювати положення стратегії соціальної безпеки України та розробити ефективний механізм її реалізації.

Висновки до розділу 2

Отже, соціальні гарантії, які мали тривалий шлях розвитку, природно увійшли до загальної економічної системи держави. Державні соціальні стандарти і нормативи в Україні застосовуються з урахуванням можливостей

держави та втіленого в міжнародних правових актах світового досвіду соціальної політики для підтримки гідного рівня життя населення. Прожитковий мінімум встановлює механізм соціального захисту малозабезпеченого населення, оскільки на його основі затверджуються всі державні соціальні гарантії, а тому він є одним із найважливіших стандартів у системі забезпечення добробуту населення країни.

Не слід допускати зниження мінімальної заробітної плати нижче за прожитковий мінімум та наближати її до мінімального споживчого бюджету, при цьому мінімальна заробітна плата по відношенню до середньої має складати 40-60%, що відповідає показникам економічно розвинутих країн. Стратегічною метою державної політики доходів має бути доведення мінімальних соціальних гарантій до рівня нормативів вартості життя та удосконалення системи соціальної допомоги і виплат, механізмів захисту грошових доходів населення від інфляції. В перспективі бажано відмовитись від показника «рівень забезпечення прожиткового мінімуму».

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДЛЯ ЗМІН В СИСТЕМІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

3.1. Допомога малозабезпеченим громадянам України у 2017 році

Допомога малозабезпеченим призначається і виплачується у грошовій формі малозабезпеченим, які постійно проживають на території України, мають середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму.

Прожитковий мінімум – визначена для кожної сім'ї залежно від її складу сума прожиткових мінімумів, розрахованих та затверджених відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення.

До стабілізації економічного становища в Україні розмір державної соціальної допомоги визначається з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму. Рівень забезпечення прожиткового мінімуму встановлюється виходячи з реальних можливостей видаткової частини Державного бюджету України і затверджується одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік.)

Малозабезпечена сім'я – це сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї. Право сім'ї на цю допомогу залежить не лише від доходів, але і від її майнового стану, зайнятості працездатних членів сім'ї та інших факторів. Ця допомога призначається відповідно до закону «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» та Постанови Кабінету міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 250 «Про затвердження

Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям».

До складу сім'ї включаються:

- чоловік, дружина;
- рідні, усиновлені та підопічні діти цих осіб віком до вісімнадцяти років, а також діти, які навчаються за денною формою навчання у професійно-технічних, вищих навчальних закладах I – IV рівнів акредитації до досягнення двадцяти трьох років і які не мають власних сімей;
- неодружені повнолітні діти, які визнані інвалідами з дитинства I та II груп або інвалідами I-ї групи і проживають разом з батьками;
- непрацездатні батьки чоловіка та дружини, які проживають разом з ними і перебувають на їх утриманні у зв'язку з відсутністю власних доходів;
- особа, яка проживає разом з самотнім інвалідом I групи і здійснює догляд за ним;
- жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, не перебувають у шлюбі, але мають спільних дітей.

При цьому до складу сім'ї включаються незалежно від місця проживання (перебування) або реєстрації діти, які навчаються за денною формою навчання у професійно-технічних, вищих навчальних закладах I – IV рівнів акредитації до досягнення двадцяти трьох років і не мають власних сімей. Водночас до складу сім'ї не включаються особи, які перебувають на повному державному утриманні.

Призначення і виплата соціальної допомоги здійснюється управліннями соціального захисту населення (УСЗ) за місцем реєстрації уповноваженого представника малозабезпеченої сім'ї.

У сільській місцевості заяви з необхідними документами для призначення соціальної допомоги приймають виконавчі органи сільських і селищних рад та здійснюють їх передачу відповідним органам соціального захисту населення. Зазначені виконавчі органи можуть визначати уповноважену особу для прийняття документів.

Допомога також може бути призначена і виплачена за місцем фактичного проживання уповноваженого представника сім'ї за умови подання довідок про склад сім'ї і про неотримання такої допомоги в органах соціального захисту населення за місцем реєстрації.

У разі коли повнолітні члени сім'ї, яка звернулася за призначенням соціальної допомоги, фактично проживають разом, але зареєстровані за різними адресами, уповноважений представник сім'ї додає до заяви довідки про склад сім'ї та про неотримання такої допомоги в органах соціального захисту населення за місцем реєстрації.

Потрібно зазначити, що у цьому випадку рішення про призначення соціальної допомоги приймається органами соціального захисту населення на підставі обстеження матеріально-побутових умов сім'ї, яке проводиться соціальними інспекторами цих органів, із складенням акта за формою, затвердженою Мінсоцполітики.

Перелік документів необхідних для отримання допомоги

Для отримання допомоги потрібно подати заяву, де дається згода сім'ї на збір інформації про неї, про її власність, доходи та майно. До заяви про надання державної соціальної допомоги додаються:

- документ, що посвідчує особу уповноваженого представника сім'ї
- довідка про склад сім'ї;
- декларація про доходи та майно осіб, які входять до складу сім'ї (заповнюється на підставі довідок про доходи кожного члена сім'ї);
- довідка про наявність та розмір земельної частки (паю);
- довідка встановленої форми про безпосередню участь особи в антитерористичній операції (якщо є така особа в складі членів родини).

Потрібно зазначити, що в декларацію не включаються державна соціальна допомога, призначена відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»; нарахована

субсидія за спожиті житлово-комунальні послуги; сплачені членами сім'ї аліменти.

Рішення про призначення соціальної допомоги або про відмову в її наданні приймається органом соціального захисту населення протягом десяти календарних днів.

У разі прийняття рішення про відмову в наданні соціальної допомоги орган праці та соціального захисту населення письмово повідомляє про це уповноваженого представника сім'ї із зазначенням підстав відмови та порядку оскарження рішення.

Допомога малозабезпеченим сім'ям призначається на півроку і через шість місяців сім'я знову повинна підтвердити своє право на виплати.

Для призначення соціальної допомоги на наступний строк уповноважений представник сім'ї подає заяву і декларацію про доходи та майно. Довідка про склад сім'ї поновлюється лише у разі змін у складі сім'ї або у разі, коли між поданням заяви на призначення соціальної допомоги на наступний строк та припиненням виплати раніше призначеної соціальної допомоги минуло більше календарного місяця.

Випадки коли допомога не призначається

У наданні державної соціальної допомоги може бути відмовлено, а виплата призначеної допомоги може бути припинена у випадках коли:

- працездатні члени малозабезпеченої сім'ї не працюють, не служать, не навчаються у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах з денною формою навчання протягом трьох місяців, що передують місяцю звернення за призначенням соціальної допомоги;

- під час обстеження матеріально-побутових умов сім'ї з'ясовано, що малозабезпечена сім'я має додаткові джерела для існування, не зазначені у декларації про доходи та майно;

- особи, які входять до складу малозабезпеченої сім'ї, протягом 12 місяців перед зверненням за наданням соціальної допомоги здійснили

покупку земельної ділянки, квартири (будинку), автомобіля, транспортного засобу (механізму), будівельних матеріалів, інших товарів довгострокового вжитку тощо, на суму, яка на час звернення перевищує 10-кратну величину прожиткового мінімуму для сім'ї;

Рішення про призначення державної соціальної допомоги у таких випадках приймається органами соціального захисту населення на підставі обов'язкового обстеження матеріально-побутових умов сім'ї, яка звернулася за призначенням такої допомоги;

– у власності чи володінні малозабезпеченої сім'ї є друга квартира (будинок) за умови, що загальна площа житла перевищує 21 квадратний метр на одного члена сім'ї та додатково 10,5 квадратного метра на сім'ю, чи більше одного автомобіля, транспортного засобу (механізму).

За наявності обставин, що зазначені вище (тобто умов коли допомога не призначається) державна соціальна допомога може бути призначена органом соціального захисту населення на підставі рішень районних, держадміністрацій та виконавчих комітетів міських і районних у містах (у разі їх створення) рад або утворених ними комісій у разі, коли:

у складі сім'ї є інвалід;

у малозабезпеченій багатодітній сім'ї виховуються троє або більше дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах I – IV рівня акредитації, але не довше ніж до досягнення ними 23 років);

неможливість отримання будь-яких джерел для існування пов'язана з тривалою хворобою одного та/або кількох членів сім'ї. Рішення про призначення державної соціальної допомоги у таких випадках приймається на підставі обстеження матеріально-побутових умов сім'ї, яка звернулася за призначенням такої допомоги.

Виплата раніше призначеної соціальної допомоги припиняється: – якщо сім'єю приховано або навмисно подано недостовірні дані про її доходи та майновий стан, що вплинули на встановлення права на соціальну

допомогу і визначення її розміру, внаслідок чого були надміру виплачені кошти,

- з місяця, в якому виявлено порушення;

- у разі переїзду сім'ї в іншу місцевість та настання обставин, що унеможливають виплату соціальної допомоги (зокрема, смерть одинокої особи),

- з місяця, що настає за місяцем, в якому відбулися зміни;

- за заявою уповноваженого представника сім'ї

- з місяця, що настає за місяцем її подання, якщо інше не обумовлено

заявою.

Розмір допомоги – це різниця між рівнем забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї (встановлюється щорічно законом про державний бюджет) та її середньомісячним сукупним доходом, але не може бути більшим ніж 75 % від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї.

Середньомісячний сукупний дохід сім'ї визначається згідно з Методикою обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги, що затверджується Мінпраці, Мінекономіки, Мінфіном, Держкомстатом і Держкомсім'ямолоддю.

Розмір соціальної допомоги визначається з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму. Рівень забезпечення прожиткового мінімуму для різних категорій осіб, кожного разу визначаються законом про бюджет на відповідний рік.

Для кожної дитини (крім дитини-інваліда), яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 10 %, а для кожної дитини-інваліда, яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, для кожної дитини, яка утримується матір'ю (батьком, усиновителем), що не перебуває у шлюбі, і запис про батька (матір) цієї дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться в установленому порядку за вказівкою матері (батька), для кожної дитини, в якій один або обоє батьків є інвалідами I або II групи, – на 20 %. Для громадян, які

отримали статус особи, що проживає і працює (навчається) на території населеного пункту, якому надано статус гірського, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 20 %.

Для фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку першої групи, незалежно від отриманих (неотриманих) доходів до сукупного доходу за кожен місяць враховується дохід на рівні двох розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, чинного на відповідний місяць; для фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку другої групи, – трьох розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб; для фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та є платниками єдиного податку третьої групи, – чотирьох розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб.

Приклад розрахунку допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2017 році:
Сім'я складається з 4 осіб (двоє дітей – 10 та 5 років, батько та мати), середньомісячний дохід сім'ї – 3000 грн.

Середньомісячний дохід визначається на підставі сумування всіх доходів родини за попередні шість місяців перед зверненням за допомогою та діленням суми всіх цих доходів за шість місяців на 6, тобто визначає середню суму ваших доходів за один місяць.

Визначається ця сума, з урахуванням даних Закону України про державний бюджет на відповідний рік (це статті 7 та 9 ЗУ про державний бюджет).

Так, з 01.01.2017 року родині, зазначеній в прикладі держава гарантує:
на дорослих – 336,00 грн. (1600 грн. прожиткового мінімуму помножуєте на 21 %)

на дитину до шести років – 1151,75 грн. (1355 грн. прожиткового мінімуму помножуєте на 85 %)

на дитину від шести до вісімнадцяти років – 1435,65 грн. (1689 грн. прожиткового мінімуму помножуєте на 85 %)

З 1 січня 2017 року рівень забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги для сім'ї становить: 3259,40 грн. (336 грн. x 2 працездатних + 1151,75 грн. x 1 дитина до 6 років + 1435,65 дитина від 6 до 18 років).

Розмір допомоги з січня 2017 році становить 259,40 грн. (3259,40–3000,00). Тобто віднімаєте те, що держава гарантує від того, що ви фактично маєте в родині. Оскільки в цілому родина за прикладом має право на допомогу за доходами, відповідно до цієї суми 259,40 грн. буде ще додано 10% на кожну дитину, як зазначалось вище.

Максимальний розмір державної соціальної допомоги з урахуванням збільшення її розміру на кожну дитину, яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, не може бути більшим за прожитковий мінімум для сім'ї.». 08.06.2015 року Президент підписав Закон України «Про внесення змін до статті 7 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» щодо соціального захисту сімей, члени яких мають у власності чи володінні земельні ділянки» від 10 грудня 2014 року за № 1350. Згідно з законом, розширюється коло сімей, які матимуть право на призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. До таких сімей закон відносить сім'ї, у власності чи володінні яких є земельна ділянка, незалежно від розміру такої земельної ділянки.

Ст. 7 Закону України «Про державний бюджет України на 2017 рік» передбачено підвищення у 2017 році прожиткового мінімуму тричі, а саме з 1 січня, з 1 травня та з 1 грудня. Так прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць з 1 січня 2017 року становить 1544 грн., з 1 травня – 1624 грн., з 1 грудня – 1700 грн., а для основних соціальних і демографічних груп населення він наступний :

для дітей віком до 6 років : з 01.01.2017 р. – 1355 грн., з 01.05.2017 р. – 1426 грн., з 01.12.2017 р. – 1492 грн.

для дітей віком від 6 до 18 років: з 01.01.2017 р. – 1689 грн., з 01.05.2017р. – 1777 грн., з 01.12.2017 р. – 1860 грн.

для працевдатних осіб: з 01.01.2017 р. – 1600 грн., з 01.05.2017 р. – 1684 грн., з 01.12.2017р. – 1762 грн.

осіб, які втратили працевдатність: з 01.01.2017 р. – 1247 грн., з 01.05.2017 р. – 1312 грн., з 01.12.2017 р. – 1373 грн.

Види допомог 2017 рік наступні. Допомога по вагітності та пологам з січня з травня з грудня 400 грн. 421 грн. 440,5 грн. Допомога при народженні дитини 41 тис. 280 грн. Одноразова виплата 10 320 грн. Щомісячна виплата 860 грн. Допомога на дітей одиницям матерям надається в розмірі, що дорівнює різниці між 100% прожитковим мінімумом для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців. На дітей віком до 6 років максимальний 1355 грн. 1426 грн. 1492 грн. До дітей віком від 6 до 18 років максимальний 1689 грн. 1777 грн. 1860 грн. Прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць 1544 грн. 1624 грн. 1700 грн.

Ст. 9 Закону України «Про державний бюджет України на 2017 рік» встановлено, що в 2017 році рівень забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення становить :

- для працевдатних осіб – 21%.
- для дітей – 85%.
- для осіб, які втратили працевдатність – 100% відповідного прожиткового мінімуму.

Розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2017 році не може бути більше ніж 75% від рівня забезпечення прожиткового мінімуму. Виходячи з вищевикладеного, рівні забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2017 році

становитимуть: Категорія осіб з січня з травня з грудня для працездатних осіб (21% прожиткового мінімуму для працездатних) 336 грн. 353,64 грн. 370.02 грн. від 18 до 23 років максимальний 1600 грн. 1684 грн. 1762 грн. Допомога на дітей, на якими встановлено опіку та піклування максимальний на дітей віком до 6 років 2710 грн. 2852 грн. 2898 грн. від 6 до 18 років 3378 грн. 3554 грн. 3720 грн. Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів надається у розмірі, що дорівнює різниці між 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні 6 місяців. на дітей віком до 6 років максимальний 677,5 грн. 713 грн. 746 грн. від 6 до 18 років 844,5 грн. 888,5 грн. 930 грн.

Державна соціальна допомога на дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на дітей віком до 6 років максимальний 2710 грн. 2852 грн. 2984 грн. від 6 до 18 років 3378 грн. 3554 грн. 3720 грн. від 18 до 23 років 3200 грн. 3386 грн. 3524 грн. щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу для осіб, які втратили працездатність та інвалідів (100%) 1247 грн. 1312 грн. 1373 грн. для дітей віком до 6 років 1151,75 грн. 1212,1 грн. 1268,2 грн. від 6 до 18 років 1435,65 грн. 1510,45 грн. 1581 грн. від 18 до 23 років (за умови навчання) (1360 грн. 1431,4 грн. 1497,7 грн. доплата до призначеної допомоги на дітей віком від: 0 до 13 років 250 грн. від 13 до 18 років 500 грн.

Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітей інвалідам» визначено право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та соціальний захист інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів шляхом встановлення державної соціальної допомоги у відсотках від прожиткового мінімуму. Розмір державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам у 2017 році буде розраховуватись з урахуванням норм вищезазначеного Закону та статтю 7 Закону України «Про державний бюджет на 2017 рік» з урахуванням норм постанови Кабінету Міністрів України від 26.03.2008 року

№265 «Деякі питання пенсійного забезпечення громадян» (зі змінами) :
державна соціальна допомога з січня з травня з грудня інвалідам з дитинства
І групи підгрупи А з надбавкою на догляд 2561,50 грн. 2695,40грн. 2821,10
грн. інвалідам з дитинства І групи підгрупи Б з надбавкою на догляд 1870,50
грн. 1968,00 грн. 2059,50 грн. інвалідам з дитинства ІІ групи, саодиноким
інвалідам з дитинства ІІ групи, які за висновком МСЕК потребувають
постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд 1247,00 грн. 1312,00
грн. 1373,00 грн. інвалідам з дитинства ІІІ групи, саодиноким інвалідам з
дитинства ІІІ групи, які за висновком МСЕК потребувають постійного
стороннього догляду з надбавкою на догляд 1247,00 грн. 1312,00 грн. 1373,00
грн. на дітей-інвалідів 1247,00 грн. 1312,00 грн. 1373,00 грн. на дітей-
інвалідів підгрупи А до 6 років з надбавкою на догляд 2227.90 грн. 2344040
грн. 2453,10 грн. на дітей-інвалідів до 6 років з надбавкою на догляд 1550,40
грн. 1631,40 грн. 1707,10 грн. на дітей-інвалідів підгрупи А від 6 до 18 років з
надбавкою на догляд 2561,90 грн. 2695,40 грн. 2821,10 грн. на дітей-інвалідів,
захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою 1309,35 грн.
1377,60 грн. 1441,65 грн. на дітей-інвалідів підгрупи А, захворювання яких
пов'язане з Чорнобильською катастрофою до 6 років з надбавкою на догляд
2664,35 грн. 2803,60 грн. 2933,65 грн. на дітей-інвалідів, захворювання яких
пов'язане з Чорнобильською катастрофою, до 6 років з надбавкою на догляд
1986,85 грн. 2090,60 грн. 2187,65 грн. на дітей-інвалідів підгрупи А,
захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою від 6 до 18
років з надбавкою на догляд 2998,35 грн. 3154,60 грн. 3301,65 грн. на дітей-
інвалідів, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою від 6
до 18 років з надбавкою на догляд 2153,85 грн. 2266,10 грн. 2371,65 грн. [див.
90].

3.2. Шляхи удосконалення системи соціальних гарантій різним категоріям населення в Україні

Оцінка соціального стану українського суспільства свідчить про те, що проведення політичних та економічних реформ в Україні в контексті переходу до ринкових відносин супроводжувалося значним погіршенням основних показників соціального розвитку держави. Формалізуючись в системі оцінок, вони визначають невисокий рівень забезпечення соціальних гарантій і, як наслідок, не дотримання основ соціальної безпеки. Проблеми кількарязового падіння реальних доходів населення та його вибухової майнової поляризації, різкого скорочення обсягів споживання матеріальних і духовно-культурних благ, зниження доступності освітніх послуг і якісного медичного обслуговування залишаються невирішеними і до сьогодні. Варто окреслити основні стратегічні пріоритети державної діяльності у сфері забезпечення соціальних гарантій, до яких, зокрема, можна віднести:

1) приведення рівня і якості життя населення у відповідність до європейських стандартів, створення умов для розширення середнього класу та вирішення проблеми бідності;

2) зниження соціальної та майнової диференціації населення до масштабів, які не становлять загрози соціальній безпеці;

3) посилення адресності і результативності соціального захисту населення;

4) реформування системи охорони здоров'я з метою підвищення якості і доступності медичного обслуговування і, на основі цього, покращення основних характеристик здоров'я населення;

5) вирішення проблеми забезпеченості населення житлом, приведення якісних характеристик житлових умов населення у відповідність до європейських стандартів;

б) забезпечення всебічного розвитку сфер освіти і культури, підвищення кількісних та якісних характеристик суспільних благ, які ними надаються.

Ширина і глибина окреслених пріоритетів дозволяє говорити про необхідність ґрунтовного реформування політики у сфері соціальних гарантій в напрямку врахування критеріїв сталого розвитку держави, важливим аспектом чого має стати удосконалення системи їх фінансового забезпечення. При цьому необхідно як суттєво збільшити обсяги ресурсів, які спрямовуються на фінансування соціальних гарантій, так і підвищити ефективність їх використання через впровадження нових методів розподілу і використання коштів.

Виділяють [див. 19] такі основні напрямки підвищення ефективності державного фінансового забезпечення соціальних гарантій і досягнення прийняттого рівня соціальної безпеки:

удосконалення планування і прогнозування потреби у фінансових ресурсах на забезпечення соціальних гарантій;

диверсифікація методів та важелів формування фінансових ресурсів, які спрямовуються державою на забезпечення соціальних гарантій;

оцінка ефективності використання державних коштів і коригування за її результатами методів і напрямів фінансового забезпечення соціальних гарантій.

Вихідним моментом підвищення ефективності державного фінансового забезпечення соціальних гарантій різним верствам населення є удосконалення прогнозно-планової роботи. Це сприятиме зростанню обґрунтованості показників потреби у фінансових ресурсах, необхідних для задоволення соціальних потреб громадян на суспільно прийнятному рівні, а також фактичних обсягів ресурсів, які можуть бути спрямовані державою на ці цілі. Від організації прогнозно-планової роботи залежить якість і реальність показників бюджетів та соціальних позабюджетних фондів, рівень

соціально-економічного розвитку суспільства, фінансові можливості держави.

Вдосконалення прогностно-планової роботи у сфері фінансового забезпечення соціальних гарантій має, насамперед, передбачати зміни у методиці встановлення основних соціальних стандартів з метою їх приведення до об'єктивних розмірів. В першу чергу, слід зосередити увагу на забезпеченні обґрунтованості показника прожиткового мінімуму, який є основою для визначення розмірів мінімальної заробітної плати, пенсії, соціальних допомог, а також застосовується при розрахунку видатків держави на задоволення потреб населення у споживанні суспільних послуг. Окресленню недоліків вітчизняної практики встановлення прожиткового мінімуму та інших соціальних стандартів ми приділили увагу у другому розділі роботи.

З огляду на це, зміни до методики розрахунку прожиткового мінімуму мають передбачати:

1) часткову відмову від застосування нормативного методу при розрахунку показника прожиткового мінімуму. У світовій практиці для його визначення використовують ряд методів [50, с. 140], які ґрунтуються на нормативних розрахунках і на відносних оцінках. Однак, застосування методу частки медіанного доходу та суб'єктивного методу є недоцільним з огляду на можливу необ'єктивну оцінку реальної ситуації у соціальній сфері [89] та зважаючи на ментальні особливості населення України. На наше переконання, найбільш прийнятним для України могло б стати застосування комбінованого нормативно-статистичного методу розрахунку прожиткового мінімуму, який широко використовується у розвинутих країнах Європи та США. За ним розрахунок витрат на харчування проводиться на основі норм, житлово-комунальних послуг – за фактом, а непродовольчих товарів – за їх питомою вагою у загальних витратах;

2) врахування регіональних відмінностей ціноутворення на товари і послуги, які використовуються при розрахунку розмірів прожиткового

мінімуму. Найбільш реальним в цьому випадку могло б стати застосування спеціальних поправочних коефіцієнтів, визначених шляхом порівняння динаміки споживчих цін і тарифів на житлово-комунальні послуги по регіону з відповідними загальнодержавними показниками;

3) на період диспаритету неоподаткованого і прожиткового мінімумів
врахування при визначенні розмірів останнього витрат на сплату податку з доходів фізичних осіб.

Важливим аспектом вдосконалення планово-прогнозної роботи є прогнозування обсягів фінансових ресурсів, які спрямовуються державою на забезпечення соціальних гарантій з використанням економіко-математичного моделювання. При цьому в якості вхідної інформації про джерела державного фінансування соціальних гарантій можна застосувати показники відповідних видатків зведеного бюджету держави та сукупного обсягу власних видатків позабюджетних фондів соціального страхування. Передбачення розвитку макроекономічних процесів на майбутнє можливе за попереднього вивчення динамічних рядів минулого, яке дасть змогу виявити тенденцію зміни відповідного економічного явища. Інформаційний масив статистичних даних стосовно обсягів видатків зведеного бюджету держави та позабюджетних фондів соціального страхування складає основу цього дослідження.

Одним із ефективних способів управління фінансовими ресурсами, які спрямовуються державою на фінансування соціальних гарантій, є розробка соціального бюджету країни як плану їх формування і використання на забезпечення соціальних гарантій. Показники соціального бюджету використовують при проведенні динамічного аналізу фінансування соціальних гарантій, прогнозуванні його розвитку, оцінці рівня соціальних видатків в обсягах бюджету держави та у ВВП (рівня соціального навантаження). При цьому їх розрахунок може проводитися як в межах одного бюджетного періоду, так і на середньострокову перспективу.

Дохідна частина соціального бюджету віддзеркалює усі надходження фінансових ресурсів держави, які спрямовуються нею на фінансування соціальних гарантій: внески на соціальне страхування, податки, власні кошти бюджетних установ і організацій, приватні і колективні страхові внески, інвестиційні доходи, добровільні пожертвування. У витратній частині соціального бюджету відображені видатки держави на втілення державної політики зайнятості, пенсійне забезпечення та здійснення соціальних виплат, фінансування охорони здоров'я, освіти, культури, житлово-комунального господарства.

Відновлення розробки соціального бюджету на загальнодержавному та регіональному рівні забезпечить системність соціальної політики, узгодженість заходів у сфері фінансування соціальних гарантій з макроекономічними показниками і показниками програми соціально-економічного розвитку держави. Додатковим аргументом на його користь є можливість врахування специфіки розвитку вітчизняної системи соціального забезпечення, регіональних особливостей. Соціальний бюджет дасть змогу реально запровадити програмно-цільовий метод формування показників бюджету, оскільки віддзеркалюватиме, з однієї сторони, необхідні видатки на реалізацію конкретних програм у сфері соціальних гарантій та, з іншої сторони, джерела їх покриття.

Однак, оскільки надмірний рівень соціалізації економіки загрожує зниженням її ефективності і виникненням проблем економічного і соціального характеру, вважаємо, що поряд з розробкою соціального бюджету необхідно проводити його лімітування, тобто встановлення граничних співвідношень між обсягом фінансових ресурсів держави на фінансування соціальних гарантій і обсягом бюджету держави (сукупний обсяг зведеного бюджету та бюджетів фондів соціального страхування), або ВВП. Це дасть змогу оцінити рівень соціалізації, відповідно, бюджету держави і ВВП з метою подальшого коригування соціальної політики. За прикладом європейських країн з найбільш оптимальною для України

консервативною моделлю соціальної безпеки гранично максимальне співвідношення обсягів соціального бюджету до ВВП пропонуємо визначити в межах 33-36% ВВП. Його досягнення свідчатиме, що подальше удосконалення фінансового забезпечення соціальних гарантій може проводитися лише шляхом перерозподілу наявних ресурсів, підвищення ефективності їх використання, а не механічного прирощення. Моніторинг рівня соціалізації економіки за допомогою лімітування соціального бюджету дасть змогу збалансувати інтереси суспільства та бізнесу, забезпечити проведення державою соціальної політики без стримування економічного розвитку.

Підвищення якості прогнозно-планової роботи є лише передумовою ефективного забезпечення соціальних гарантій. Розрахунок обсягів потреби у фінансових ресурсах повинен підкріплюватися відповідними реальними джерелами фінансування. Однак, в Україні, не зважаючи на декларований високий рівень забезпечення соціальних гарантій, ресурси бюджетів не дають можливості в повній мірі виконати обіцяне. До прикладу, ще при прийнятті Закону України «Про державний бюджет на 2008 рік» призупинено дію 102-х соціальних законів, які передбачали здійснення видатків соціального характеру на суму 105 млрд. грн., тоді як його реальний фінансових ресурс на соціальний захист не перевищував 30 млрд. грн. [цит за 19]. Виходом з цієї ситуації є вдосконалення методів та важелів формування фінансових ресурсів держави, які направляються на фінансування соціальних гарантій. Ключовими аспектами діяльності в цьому напрямку повинні стати вдосконалення роботи з наповнення зведеного бюджету держави (оскільки близько 60% його обсягу складають видатки на фінансування соціальних гарантій) і заходи зі збалансування бюджету Пенсійного фонду України та інших фондів соціального страхування.

Обов'язкове медичне страхування має стати не альтернативою, а доповненням до бюджетного фінансування. За рахунок коштів бюджету слід покривати, в першу чергу, витрати на матеріально-технічне забезпечення

лікувальних закладів і реалізацію загальнодержавних програм у сфері охорони здоров'я. Сплачувані пацієнтами лікарень внески у вигляді благодійної допомоги слід трансформувати відповідно до європейської практики у супутні платежі, визначені у фіксованому розмірі за кожен випадок звернення за медичною допомогою.

Додатковим джерелом фінансування медичної галузі, на наш погляд, може стати запровадження у відповідності до європейської практики цільових надбавок до ставки акцизного збору на товари, які шкодять здоров'ю (алкогольні і тютюнові вироби). Це позитивне згідно принципів соціогуманізму нововведення (оскільки стимулюватиме скорочення чисельності осіб з шкідливими звичками) одночасно сприятиме наповненню державного бюджету додатковими коштами для фінансування розвитку медицини. Запровадження медичного страхування має супроводжуватися також відповідною зміною структури витрат на медичне обслуговування із скороченням безпосередніх платежів населення. Страхові виплати повинні покривати не лише видатки на надання медичної допомоги, а й вартість лікарських засобів в межах встановлених стандартів не залежно від форми власності медичного закладу, до якого звернувся пацієнт. Таким чином буде фінансуватися не заклад охорони здоров'я, а конкретна медична послуга.

Запровадження медичного страхування матиме наступні позитивні наслідки: а) зростання обсягів фінансових ресурсів, які спрямовуються на охорону здоров'я за рахунок диверсифікації джерел фінансування; б) скорочення масштабів неофіційних платежів населення і витрат на придбання лікарських засобів, що сприятиме доступності медичного обслуговування; в) впровадження елементів конкуренції у роботу медичних закладів дасть змогу досягти підвищення ефективності витрачання коштів за одночасного забезпечення кількісних та якісних характеристик медичного обслуговування.

Однією з найбільш характерних ознак вітчизняної соціальної політики є низька ефективність витрачання державних коштів, що виявляється у

відсутності сталого взаємозв'язку між обсягами фінансування та отриманим соціальним ефектом, розпорошенні коштів між різними бюджетними програмами і перманентному недофінансуванні соціальних установ [6, с. 166]. Спостерігається підміна дієвої реформи соціальної політики екстенсивним збільшенням соціальних видатків. Внаслідок цього, частина соціальних гарантій має, по-суті, декларативний характер, а соціальні інтереси громадян залишаються не задоволеними. Це зумовлює потребу розробки дієвої методики оцінки ефективності державних видатків з метою відповідного коригування управлінських рішень у сфері соціальної політики.

Одним із найбільш проблемних аспектів сучасної соціальної політики є низька ефективність соціальних трансфертів. Причинами цьому є, з однієї сторони, недостатні обсяги фінансування соціальних виплат, а з іншого боку, деформована структура їх видів. У вітчизняній системі соціальних трансфертів зроблено наголос на використанні соціальних допомог, які належать до пасивних форм соціального захисту і сприяють тимчасовому вирішенню проблеми недостатнього рівня матеріального добробуту особи, однак можуть спровокувати негативні наслідки економічного плану. З огляду на це, необхідно перенести акцент у політиці соціальних трансфертів на ширше використання форм активної соціальної допомоги, призначених для стимулювання економічної самостійності особи. Одиначним випадком їх застосування є одноразова виплата допомоги з безробіття [70], однак у практиці її надання є ряд недоліків:

по-перше, формальний підхід до перевірки виконання заявниками умов надання цієї допомоги, який виявляється у поверхневій перевірці бізнес-планів, їх професійних якостей та здібностей до ведення власної справи;

по-друге, відсутність взаємозв'язку між обсягами допомоги і коштами, необхідними для започаткування підприємницької діяльності;

по-третє, відсутній належний нагляд за результатами ведення підприємницької діяльності з боку служби зайнятості, що веде до зловживань з боку одержувачів допомоги і перевитрат державних коштів.

Задля підвищення дієвості системи соціальних трансфертів необхідно запровадити нові види допомоги для забезпечення становлення економічної самостійності особи і надати повноваження щодо їх призначення органам місцевої влади із залученням громадських організацій. Такими допомогамі можуть стати наступні: на покриття витрат на перекваліфікацію; на сплату (повну або часткову) відсотків за банківськими кредитами для власної господарської діяльності; на покриття заставної вартості обладнання для підприємств, заснованих інвалідами тощо. Призначення допомоги слід проводити за результатами перевірки доходів та умов проживання заявника при умові подання відповідних документів про заснування підприємства та бізнес-плану. Однак, з метою уникнення зловживань та необґрунтованого отримання допомоги, у більшості випадків її слід надавати на поворотній основі, внаслідок чого вона набуває форми пільгового кредиту. Обсяги допомоги можуть визначатися індивідуально для кожного випадку в межах передбачених максимальних сум. Терміни повернення допомоги можуть встановлюватися за результатами моніторингу підприємницької діяльності, а повноваження з контролю за надходженням коштів слід закріпити за територіальними підрозділами державної податкової служби або Міністерства праці та соціальної політики України.

Також необхідно вдосконалити методику призначення уже існуючих соціальних трансфертів. Особливу увагу при цьому слід приділити державній соціальній допомозі малозабезпеченим сім'ям, яка володіє найвищим потенціалом зниження рівня бідності і на виплату якої спрямовується більше коштів порівняно з іншими видами виплат. Потребує вирішення проблема «розмитості» критеріїв набуття права на допомогу, проведення контролю за її призначенням, що нерідко призводить до вмотивованого прийняття рішень про призначення допомоги та створює сприятливі умови для розвитку корупції. Внаслідок цього, за оцінками експертів, лише третина сімей, охоплених програмами державної соціальної допомоги, може бути віднесена до категорії малозабезпечених. Одночасно слід усунути дестимулюючий

характер соціальної допомоги, оскільки сучасна практика її призначення передбачає, що зусилля особи з метою підвищення економічної самостійності обертаються скороченням обсягів державної підтримки.

Негайного реформування потребує система соціальних пільг, ознаками якої є надмірна кількість декларованих пільг, яка не враховує економічні можливості держави та низький рівень їх адресності. Крім того, існування фінансово незабезпечених пільг, натуральна форма їх надання спричиняє кризу ряду галузей економіки, зокрема, житлово-комунального господарства і транспорту. З огляду на це, пріоритетними напрямками вдосконалення системи соціальних пільг повинні стати: відмова від використання категоріальних пільг та користь адресних; перехід від натуральної до грошової форми надання пільг; ліквідація фінансово незабезпечених та соціально необґрунтованих пільг.

Практична реалізація цих заходів потребує вирішення наступних завдань:

- вдосконалення нормативно-правової бази з питань надання пільг. Необхідно чітко визначити зміст поняття «соціальна пільга», принципи та порядок її надання, коло осіб, які мають право них претендувати. Крім того, слід усунути положення Конституції України, які забороняють скасування пільг і унеможливають проведення їх реформи;

- вдосконалення методологічних засад функціонування соціальних пільг через реалізацію наступних завдань:

- а) спрощення системи пільг та врахування регіональних особливостей при формуванні схеми та умов їх надання;

- б) забезпечення адресності пільг через визначення чітких критеріїв набуття права на пільги, розробку соціальних стандартів споживання послуг і, на їх основі, обсягів фінансування пільг. Також необхідно розширити практику надання пільг у грошовій формі (зокрема, щодо транспортних і житлово- комунальних послуг), що сприятиме покращенню фінансового

тану відповідних галузей економіки і матиме позитивні наслідки морального плану [67].

Оцінка ефективності державних видатків має бути покладена і в основу вдосконалення методів фінансування закладів соціальної сфери, які забезпечують надання населенню суспільних послуг. На основі результатів проведеного аналізу динаміки фінансового забезпечення та показників діяльності соціальної сфери, можна констатувати, що в сучасних умовах необхідно перейти від фінансування за принципом «забезпечення функціонування» до виділення коштів на основі оцінки ефективності роботи. Збільшення обсягів фінансування при збереженні адміністративних методів управління, відсутності елементів ринкових відносин у соціальній сфері та стимулів до підвищення результатів діяльності не призведе до підвищення якісних і кількісних характеристик споживання населенням суспільних послуг, а лише засвідчуватиме неефективне витрачання державних коштів. Однак, до запровадження бюджетного фінансування за принципом оцінки результатів діяльності слід підходити виважено. Оскільки з радянських часів в Україні збереглася розвинута мережа закладів соціальної сфери, то кардинальна зміна схеми фінансування може призвести до деградації та закриття багатьох установ і відповідного позбавлення частини населення можливості задоволення фундаментальних соціальних потреб. Тому у найближчій перспективі основою державної підтримки закладів соціальної сфери повинно залишатися пряме бюджетне фінансування. Водночас, на наше переконання, необхідно застосувати принципово новий підхід до розподілу бюджетних коштів. Якщо в сучасних умовах за рахунок коштів бюджету першочергово відшкодовуються поточні витрати установ (в тому числі на оплату праці), а зміцнення матеріальної бази фінансується за рахунок власних надходжень, то з метою стимулювання обсягів надання та підвищення якості суспільних послуг необхідно запровадити схему, яка б частково прив'язувала розміри заробітної плати працівників установи (крім обслуговуючого персоналу) до результатів її діяльності. На нашу думку, в

повному обсязі за рахунок бюджетних коштів слід покривати видатки на формування матеріальної бази установ соціальної сфери, яка виступає у ролі засобів виробництва, а також витрати на забезпечення їх поточного утримання. Разом з тим, оскільки основним продуктом соціальної сфери є суспільні послуги, а основним елементом витрат є оплата праці, у механізм формування заробітної плати необхідно закласти стимул для підвищення результатів діяльності. Ним може стати використання схеми, за якою загальний розмір заробітної плати працюючого буде формуватися з двох складових: мінімально гарантованої частини та диференційованого компоненту, розміри якого залежатимуть від ефективності роботи закладу. За рахунок особистої мотивації до зростання індивідуального доходу буде забезпечуватися підвищення якості надання суспільних послуг населенню при незмінних обсягах фінансування.

Висновки до розділу 3

Оцінка світового досвіду системи забезпечення соціальних гарантій матеріального добробуту показало високий рівень дієвості заходів соціального захисту у вирішенні проблеми бідності і забезпечення соціальної безпеки. Їх успішність визначається ефективним регулюванням оплати праці, яке забезпечує приведення показників її диференціації до безпечних меж, а також адресністю системи соціальних трансфертів. У зв'язку з цим, обґрунтовано доцільність запозичення у вітчизняну практику європейської методики визначення основних соціальних стандартів (прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати), що дасть змогу оцінити реальну потребу у фінансових ресурсах на забезпечення соціальних гарантій. Зважаючи на позитивні результати функціонування системи соціальних трансфертів у зарубіжних країнах, запропоновано вдосконалити практику надання допомоги по безробіттю у формі одноразової виплати, а також

оцінити можливості ширшого використання в Україні соціальних допомог для започаткування підприємницької діяльності. З огляду на слабкість взаємозв'язку між обсягами фінансування і рівнем задоволення суспільних потреб громадян, варто проводити оцінювання ефективності видатків бюджетів на фінансування соціальної сфери.

Таким чином, зреалізація запропонованих заходів дасть змогу, з одного боку, забезпечити підвищення обґрунтованості процесу планування і мобілізації фінансових ресурсів на надання соціальних гарантій різним прошаркам населення нашої держави, а, з іншого боку, забезпечити підвищення ефективності використання державних коштів у контексті дотримання критеріїв соціальної безпеки.

ВИСНОВКИ

1. Соціальні гарантії розглядаються вченими як комплексне поняття, яке має соціально-економічне, соціогуманітарне, фінансове, організаційне і правове пояснення. Особливість підходу до розуміння диференціації соціальних гарантій полягає в їхньому визначенні як сукупності соціально-економічних відносин щодо справедливого розподілу фінансових ресурсів для забезпечення фізичного й духовного розвитку громадян на суспільно прийнятному рівні.

2. Аналіз досвіду регулювання соціальної диференціації підтверджує, що для адекватного вирішення проблем соціальної нерівності і бідності необхідне встановлення норм цивільного суспільства, коли соціально-економічне функціонування держави спрямоване на задоволення запитів людей, при відповідному дотриманні їх основних прав і свобод. Специфіка регулювання соціальної диференціації полягає в реалізації адресної соціальної підтримки населення, направленої на цільовий захист соціально уразливих категорій населення. Загалом можемо констатувати певні позитивні результати цього етапу. Зокрема, в складних умовах реформування економіки створена певна нормативно-правова база для вирішення насущних соціальних проблем, регулююча надання соціальної підтримки соціально уразливим верствам населення і визначаюча принципи надання цієї допомоги; визначені критерії нужденності і категорії населення, які отримують соціальну допомогу, в загальному вигляді, представлені громадянами, чий дохід нижчий за встановлений прожитковий мінімум; здійснюються різні заходи і форми соціальної підтримки, що враховують конкретні потреби потребуючих громадян і представлені заходами соціального забезпечення, соціальної допомоги і соціального обслуговування; поступово формується адекватна ринковим умовам модель соціального обслуговування, що надає як платні так і безкоштовні форми

соціальних послуг; спостерігається розширення повноважень надання соціальної допомоги на низових рівнях.

3. Проведений аналіз сучасних диференційних тенденцій із забезпечення системи соціальних гарантій різним прошаркам населення доводить важливу роль держави у досягненні соціальної безпеки як гаранта добробуту громадян. За рахунок фінансових ресурсів зведеного бюджету держави і позабюджетних соціальних фондів забезпечується більша частина сукупних доходів населення, а бюджетні кошти – основне джерело фінансування соціальної сфери. Водночас значними дисбалансами, характерними для вітчизняної моделі державного забезпечення соціальних гарантій, є збереження надмірної міжгалузевої, міжтериторіальної й міжпосадової диференціації оплати праці, в тому числі у бюджетній сфері; неефективність системи соціальних трансфертів; невідповідність критеріям соціальної безпеки обсягів видатків держави на забезпечення діяльності соціальної сфери; невідповідність між динамікою обсягів фінансування і результатами діяльності установ соціальної сфери; нераціональна структура видатків бюджетних установ; відсутність фінансових стимулів для підвищення результативності та якості роботи закладів соціальної сфери.

4. Суспільне призначення соціальних гарантій детально розкривається через роль, яку вони відіграють у функціонуванні економічної системи держави, забезпеченні життєдіяльності окремого індивіда та держави загалом. Необхідність диференціації соціальних гарантій різним прошаркам населення полягає у створенні з боку держави і суспільства умов для задоволення соціальних потреб громадян на суспільно прийнятному для конкретної країни рівні, кінцевою метою чого має стати забезпечення гармонійного розвитку кожного громадянина. Воно зреалізовується через законодавче регулювання оплати праці, майнове вирівнювання населення шляхом оподаткування доходів та функціонування системи соціальних трансфертів, а також через фінансування соціальної сфери, що забезпечує доступ громадян до певного обсягу суспільних послуг.

5. Задля вдосконалення методів і напрямків фінансування соціальних гарантій різним прошаркам населення потрібно вжити наступних заходів: здійснити реформування системи соціальної допомоги через посилення адресності соціального захисту, проводити ширше використання форм соціальної підтримки, спрямованих на стимулювання «економічної самостійності» особи; здійснити реформування системи соціальних пільг шляхом ліквідації фінансово не забезпечених категоріальних пільг, провести перехід від категоріальних до адресних пільг, розширення практики надання пільг у грошовій формі щодо окремих видів суспільних послуг; потребує ширшого застосування непрямих методів фінансування соціальної сфери, зокрема пільгового освітнього кредитування, фінансування здобуття освіти з використанням грантів та спільного державно-приватного фінансування культурних проектів; запровадження «глобального» бюджетування вищих навчальних закладів; запровадження обов'язкового медичного страхування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антология экономической классики. Предисловие И.А. Столярова. – М.: МП «ЭКОНОВ», «КЛЮЧ», 1993. – 475 с.
2. Антропов В. Модели социальной защиты в странах ЕС / В. Антропов // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – №11. – С. 70-77.
3. Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. і передм. О. Кислюка / Аристотель. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
4. Баланда А. Доходи населення в контексті безпечного розвитку особи та суспільства / А. Баланда // Україна: аспекти праці. – 2006. – №5. – С. 3-7.
5. Баланда А. Інститут мінімальної заробітної плати: світовий досвід встановлення та проблеми України / А. Баланда, О. Варецька // Україна: аспекти праці. – 2005. – №4. – С. 38-44.
6. Баланда А.Л. Соціальна складова національної безпеки України / А. Баланда // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – №1. – С. 166-172.
7. Бентам И. Избранные сочинения / И. Бентам. – Том 1-й. Пер. с англ. – СПб, 1867.
8. Бобков В. Управление качеством жизни населения / В. Бобков // Проблемы теории и практики управления. – 2005. – №3. – С. 117-122.
9. Бондарчук К. Заробітна плата в контексті соціально-економічного захисту найманих працівників // Україна: Аспекти праці. – 2010. – № 1. – С. 3-9.
10. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми: Монографія / Н.П. Борецька. – Донецьк: Янтра, 2001. – 352 с.
11. Буян І.В. Загальна економічна теорія Ч.2 / І.В. Буян, П.Д. Гуменюк, Р.М. Березюк. – Тернопіль: «Лідер», 2005. – 333 с.
12. Вітер В. Прожитковий мінімум у системі вимірів рівня життя населення України // Україна: аспекти праці. – 2010. – №1. – С. 26-36.

13. Внукова Н.М. Соціальне страхування: Навчальний посібник / Н.М. Внукова, Н.В. Кузьминчук. – К.: Кондор, 2006. – 352 с.
14. Волинський Г. Про соціальну диференціацію населення / Г. Волинський // Економіка України. – 2008. – №2. – С. 79-85.
15. Геєць В.М. Перехідна економіка: Підручник / [В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.]; за ред. В.М. Геєця. – К.: Вища школа, 2003. – 591 с.
16. Гнибіденко І.Ф. Вплив соціально-економічної політики на соціальну безпеку та рівень життя населення України / І.Ф. Гнибіденко // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – №2. – С. 124-135.
17. Гнибіденко І.Ф. Маргіналізація сільського населення як фактор соціальної безпеки держави / І.Ф. Гнибіденко // Україна: аспекти праці. – 2004. – №2. – С. 17-22.
18. Горин В. Вдосконалення методики і практики планування соціальних гарантій як передумова забезпечення соціальної безпеки / В. Горин // Інноваційна економіка. – 2009. – № 3(20). – С. 159-170.
19. Горин В. Державне фінансове забезпечення соціальних гарантій / В. Горин. – Дис. канд. екон. наук: 08.00.08. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 283 с.
20. Давидюк О.О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників / О.О. Давидюк // Центр перспективних досліджень Міністерства праці та соціальної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://cpsr.org.ua/?pr=6&id=175>
21. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія / В.Г. Дем'янишин. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496с.
22. Денисова Л. Уряд гарантує дотримання соціальних стандартів / Л. Денисова // Соціальний захист. – 2009. – №1. – С. 3-6.
23. Держава спрямовуватиме зусилля на підвищення добробуту працюючого населення // Міністерство праці та соціальної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://mlsp.gov.ua>

24. Дмитренко Ю. Соціальний захист без гарантії його реалізації – фікція / Ю. Дмитренко // Віче. – 2004. – №4(145). – С.62-63.
25. Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС). – Науковий звіт: міжнародна організація праці. – К.: – 2008. – 301с.
26. Загальна декларація прав людини Організації об'єднаних націй №995-015 від 10.12.1948р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
27. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика: Монографія / Ю.К. Зайцев. – К.: КНЕУ, 2002. – 188с.
28. Закон України «Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, N 4, ст.19. – [<http://zakon.rada.gov.ua>]
29. Закон України «Про державні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017-III від 5 жовтня 2000р. // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 48. – Ст. 409; від 28.12.2007. – ВВР. – 2008. – №5-6, №7-8. Ст. 78. – [<http://zakon.rada.gov.ua>].
30. Злупко С.М. Людський потенціал, зайнятість: соціальний захист населення в Україні: Навчальний посібник / С.М. Злупко, Й.І. Радецький. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 192 с.
31. Иванов В.Н. Социальные технологии в современном мире. – М.: Славянский диалог, 1996. – 335 с.
32. Іванкевич В. Подолання бідності – один з пріоритетних напрямів соціальної політики / В. Іванкевич // Міністерство праці та соціальної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://mlsp.gov.ua>
33. Історія економічних учень: Підручник / [В.Д. Базилевич, Т.В. Гайдай, Н.І. Гражевська та ін.]; за ред. В.Б. Базилевича. – К.: Знання, 2004. – 1300 с.
34. Капильцова В.В. Соціальні гарантії в умовах становлення ринкових відносин в Україні. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата

економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія / В.В. Капильцова. – Донецьк, 2002. – 21с.

35. Кейнс Дж. М. Избранные произведения / Дж. М. Кейнс. – М.: Экономика, 1993.

36. Кириленко О.П. Державні фінанси в умовах формування демократичного суспільства / О. П. Кириленко // Світ фінансів. – 2004. – Випуск 1. – С. 22-33.

37. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики). Монографія / О.М. Ковалюк. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2002. – 396 с.

38. Конвенції і Рекомендації Міжнародної організації праці (1919-1999).- Т.1-2. - [<http://mlsp.kmu.gov.ua>].

39. Кондратьєв Р. Соціальна держава в теоретико-правових і філософських дослідженнях / Р. Кондратьєв // Право України. – 2005. – №2. – С. 81-84.

40. Крупка М.І. Фінансові методи активної соціальної політики / М.І. Крупка // Фінанси України. – 2002. – №7. – С. 3-13.

41. Левашов В.И. Социальная политика доходов и заработной платы / В.И. Левашов. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2000. – 360 с.

42. Левчук Н.М. Нерівність доступу до освіти в Україні: соціальні детермінанти та наслідки / Н.М. Левчук // Демографія та соціальна економіка. – 2005. – №2. – С. 148-158.

43. Литвиненко Н. Концепция справедливости Джона Ролза / Н. Литвиненко // Логос. – 2006. – №1(52). – С. 26-34.

44. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: Навч. посіб. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 491с.

45. Макарова О.В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки: Монографія / О.В. Макарова. – К.: Ліра-К, 2004. – 328с.

46. Мальтус Т. Опыт о законе народонаселения и о том, как он воздействует на будущее улучшение общества, с замечаниями по поводу идей г-на Годвина, маркиза де Кондорсе и других авторов / Т. Мальтус // Библиотека экономической и деловой литературы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://ek-lit.agava.ru>

47. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / В.О. Мандибура. – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 256 с.

48. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл // Библиотека экономической и деловой литературы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://ek-lit.narod.ru/marsod.htm>

49. Милль Дж. Ст. Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии / Дж. С. Милль; пер. с англ.; библиограф. – М.: ЭКСМО, 2007. – 1040 с.

50. Мірошніченко С.Ю. Соціальні нормативи як критерії оцінки життєвого рівня населення / С.Ю. Мірошніченко // Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПУ. – 2006. – № 1. – С. 137-142.

51. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій. Монографія / За ред. О.П. Кириленко. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 376 с.

52. Момотюк Л.Є. Бюджетний механізм забезпечення соціальних гарантій населення України / Л.Є. Момотюк // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №10(40). – 172-181.

53. Момотюк Л.Є. Державне фінансування соціальних гарантій населення України. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит / Л.Є. Момотюк. – К.: НДФІ, 2005. – 18 с.

54. Момотюк Л.Є. Особливості формування соціальних гарантій у ринковій економіці // Фінанси України. - 2003. - №7. - С.84.
55. Новак І.М. Деякі концептуальні підходи до розбудови соціальної держави в Україні / І.М. Новак // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – №1-2. – С. 67-73.
56. Новіков В. Актуальні питання реформування системи соціального захисту населення // Україна: аспекти праці. – 2005. – №4. – С. 6-11.
57. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О.Ф. Новікова. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. – 460 с.
58. Новікова О.Ф. Соціальна захищеність населення України / О.Ф. Новікова, О.Г. Осауленко, І.В. Калачева та ін. – Донецьк; К.: ІЕП НАН України, Держкомстат України, 2001. – 360 с.
59. Новікова Т.В. Соціально-економічна захищеність населення як об'єктива необхідність становлення соціальної держави / Т.В. Новікова // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №3(57). – С. 165-168.
60. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: Монографія / С.В. Онишко. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.
61. Паламарчук В.М. Економічні перетворення і соціальна безпека: Монографія / В.М. Паламарчук. – Київ: НІСД, 1996. – 64 с.
62. Панкевич О. Проблеми соціальної держави: дискусія триває / О. Панкевич // Право України. – 2005. – №12. – С. 117-120.
63. Папієв М. Соціальна політика та її вплив на доходи і рівень життя населення / М. Папієв // Україна: аспекти праці. – 2004. – №7. – С. 3-9.
64. Пенсійна система України: Навч. посіб. / [В.І. Грушко, Н.В. Грушко, Бевзенко О.В. та ін.]; за заг. ред. В.І. Грушка. – К.: Кондор, 2006. – 336 с.
65. Пищуліна О. Можливі напрями посилення принципу адресності при наданні соціальної допомоги населенню України / О. Пищуліна //

Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.niss.gov.ua/Monitor/juni08/10.htm>

66. Пищуліна О. Нова ідеологія реформування заробітної плати: потреба і перспективи / О. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №1(2). – С. 133-140.

67. Пищуліна О. Проблеми підвищення ціни праці в Україні та соціально-економічні наслідки вступу України у СОТ / О. Пищуліна // Матеріали Конференції українських випускників програм наукового стажування у США. – Львів: Інститут Кеннана – Київський проект, 2003. – С. 226-230.

68. Плеханов Д.О. Соціально-економічні функції держави на сучасному етапі її розвитку / Д.О. Плеханов // Економіка та держава. – 2007. – №10. – С. 89-91.

69. Поорхнявий Ю.Б. Соціальна безпека / Ю.Б. Поорхнявий, О.О. Волощук, Л.І. Ільчук // Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://cpsr.org.ua/?pr=6&id=39>

70. Порядок надання допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності. Затверджений Наказом Міністерства праці та соціальної політики України № 307 від 20.11.2000р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0915-00>

71. Потеряйло І. Аналіз виконання бюджетних програм в Україні / І. Потеряйло // Вісник КНТЕУ. – 2008. – №3. – С. 48-56.

72. Ривак О. Соціальні видатки бюджету як джерело розвитку людського капіталу / О. Ривак // Україна: аспекти праці. – 2007. – №7. – С. 35-42.

73. Савченко Н. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення України / Н. Савченко // Вісник КНТЕУ. – 2004. – №2. – С. 83-91.

74. Силласте Г. Социальная безопасность личности, общества и государства / Г. Силласте // Безопасность Евразии. – 2000. – №1. – С. 7-20.
75. Скрипник А.В. Фінансові ризики в контексті пенсійної реформи / А.В. Скрипник, Л.А. Ліхтенштейн // Фінанси України. – 2007. – №2. – С. 138-153.
76. Скулиш Ю.І. Механізм забезпечення соціального захисту населення / Ю.І. Скулиш // Економіка та держава. – 2008. – №7. – С. 57-59.
77. Сокурєнко В.В. Гуманістичний зміст концепції соціальної держави / В.В. Сокурєнко // Науковий вісник НАВСУ. – 2001. – №1. – С. 108-116.
78. Соціальнополітика та економічна безпека / [О.М. Головінов, М.Є. Горожанкіна, Л.І. Дмитриченко та ін.]; під ред. д-ра екон. наук, проф. Є.І. Крихтіна. – Донецьк: Каштан, 2004. – 336с.
79. Туган-Барановський М.І. Основи політичної економії. Науковий редактор, автор передмови і вступної статті С.М. Злупко. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2003. – 628с.
80. Филлюк Г. Рівень добробуту населення України в контексті світових стандартів / Г. Филлюк // Україна: аспекти праці. – 2006. – №7. – С.42-45.
81. Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. – Х.: «Р.И.Ф.», 2005. – 672с.
82. Фінанси: Навчально-методичний посібник / [Н.Я. Кравчук, В.П. Горин, Т.Б. Ясеновська]. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 432с.
83. Фінанси: Підручник / [С.І. Юрій, Л.М. Алексеєнко, І.В. Зятковський та ін.]; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611с.
84. Хайек Ф.А. Фон. Дорога к рабству: Пер. с англ. / Предисл. Н.Я. Петракова / Ф.А. Фон Хайек. – М.: Экономика, 1992. – 176с.
85. Хомра О.У. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії Проблеми національної безпеки / О.У. Хомра, Т.Є. Русанова // Стратегічна панорама. – 2004. – №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue>

86. Шаповал М., Вітер В. Максимум для прожиткового мінімуму // М. Шаповал, В. Вітер // Урядовий кур'єр. – 2009. – 2 грудня. – № 224. – С. 19.
87. Шевчук П.І. Соціальна політика / П.І. Шевчук. – Львів: Світ, 2003. – 400с.
88. Эрхард Л. Благосостояние для всех / Л. Эрхард // Библиотека экономической и деловой литературы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://ek-lit.narod.ru/erhsod.htm>
89. Barr N. Higher education financing. The reforms in Great Britain can provide a useful basis for other countries (Финансирование высшего образования) / N. Barr // Финансы & развитие. – 2005. – июнь. – С. 84-89.
90. <http://www.i-law.kiev.ua /comment-page-157>